

У48

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

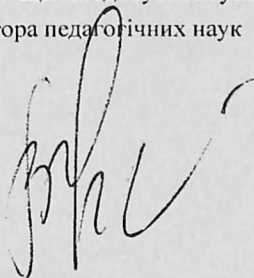
УЛІЩЕНКО ВІОЛЕТТА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 821.161.2:373.6

**МЕТОДИКА ІНТЕРСУБ'ЄКТНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ОСНОВНІЙ ШКОЛІ**

13.00.02 – теорія і методика навчання
(українська література)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2012

8298

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі української та зарубіжної літератури і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Токмань Ганна Леонідівна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди», професор кафедри української та зарубіжної літератури і методики навчання

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Жила Світлана Олексіївна,
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка,
завідувач кафедри української мови та літератури;

доктор педагогічних наук, професор
Куцевол Ольга Миколаївна,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
професор кафедри української літератури;

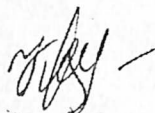
доктор педагогічних наук, професор
Ситченко Анатолій Люціанович,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
проректор з науково-педагогічної роботи,
завідувач кафедри української мови і літератури.

Захист відбудеться «24» травня 2012 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.07 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано « » квітня 2012 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук, доцент

Л. В. Кравець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Система української освіти має швидко реагувати на виклики сучасного культурно-цивілізаційного простору, характерною ознакою якого є невинне зростання темпів глобалізації та інформатизації. Відповідно, постає гостра потреба залучати нові навчально-виховні технології, спрямовані на підготовку конкурентоздатних випускників загальноосвітньої школи, які успішно доводитимуть свою компетентність у різних сферах життя, виявлятимуть високу національну самосвідомість, уміння ефективно взаємодіяти з іншими людьми, шанувати унікальність і гідність кожної особистості.

За цих умов особливої актуальності набуває необхідність запровадження інтерсуб'єктивного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі, оскільки воно сприяє розумінню учнями поліфонічної картини світу і особливостей її віддзеркалення у творах мистецтва, допомагає активізувати самостійну когнітивну та креативну діяльність підлітків, стимулює розвиток візуально-образного (сїдетичного), екзистенціального та критичного мислення, на якісно новий щабель підносить роль книги, що протягом багатовікової історії людства була джерелом знань і натхнення, спонукала до глибоких роздумів про моральні чесноти, красу людської душі.

Застосовуючи різноманітні засоби виразності, українська художня література під час її шкільного вивчення забезпечує розвиток естетичних смаків і вподобань читачів, формує культуру міжособистісних стосунків, сприяє вихованню патріотизму та милосердя, шляхетності, людяності, толерантності.

Інтерсуб'єктивність як внутрішня потреба «Я» ідентифікувати себе, свій досвід з досвідом «Іншого», вважатися спільнотою, «Ми», уперше досліджена у філософії (Е. Гуссерль). Семантично близьким філософському поняттю «інтерсуб'єктивність» (як засадничому) є поняття «*інтерсуб'єктивність*» у психології. Воно означає одну з провідних рис особистості, розвиток якої зумовлений потребою в емоційно-ціннісній комунікації з «Іншим», прагненням розкрити особливості його мислення, життєвого вибору (Дж. Брунер, Г. Козьмалов, Е. Сайко, М. Сарджвеладзе, А. Хараш).

Особливості емоційно-ціннісної естетичної комунікації досліджували представники діалогічної концепції в літературознавстві та культурології – М. Бахтін, В. Біблер. Інтегрувавши в собі провідні концепти «діалогу культур» і психології сприйняття «Іншого», сучасне літературознавство визнає *інтерсуб'єктивність* одним з провідних принципів художньої творчості та взаємодії автора і читача, що оприявнює екзистенціально-онтологічну й естетичну позицію суб'єктів діалогу (С. Бройтман, М. Калініченко, О. Міннуллін, В. Стьопін).

Ідеї інтерсуб'єктивного та інтерсуб'єктивного концептуально закладено до змісту «Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст.», Державної національної програми «Освіта – XXI ст.», Державного стандарту базової і

повної середньої освіти (2011 р.). У розділі «Освітня галузь «Мови і література» увагу акцентовано на необхідності реалізації емоційно-ціннісного складника освіти, формування національної самосвідомості учнів та громадянської позиції.

Звернення до інтерсуб'єктивності під час навчання української літератури зумовлено потребою виховувати національно свідому особистість, громадянина, який відчуває свою духовну причетність до великої соціокультурної спільноти – українського народу. Інтерес до інтерсуб'єктивності продиктований необхідністю формувати в учнів розуміння художнього твору як поліфонічної багатовимірної реальності, пізнати яку можливо тільки під час емоційно-ціннісної естетичної взаємодії.

Грунтуючись на особистісно й компетентісно зорієнтованих підходах, інтерсуб'єктне навчання створює умови для формування в учнів 5-8 класів специфічних компетентностей (художньо-читацької, мовленнєво-комунікативної, етнокультурної, медіакомпетентності) як складників галузевих – літературної, комунікативної, інформаційно-комунікаційної та ключової – загальнокультурної.

Діалогічність як провідний принцип навчання літератури сьогодні декларує багато вчених, проте дедалі актуальнішим стає відбір оптимальних (з огляду на жанрово-родові особливості мистецького явища, вимоги програми, вікові і психоемоційні особливості учнів) видів, суб'єктів, стратегій навчальної взаємодії.

Одними з перших визначили умови та специфіку діалогічного навчання української літератури Є. Пасічник і Г. Токмань. Здатність до діалогу з явищем мистецтва слова, за Є. Пасічником, залежить від розвитку емоційної та духовної сфери читача, його життєвого досвіду, ціннісних орієнтирів. Г. Токмань досліджує діалогічну взаємодію в аспекті екзистенційного вибору, що є індикатором особистісної зрілості індивіда.

Окремі аспекти діалогічного навчання літератури (української та світової) обговорюються на семінарах, конференціях, висвітлюються на сторінках фахових видань. Вони є предметом методичних пошуків Ю. Бондаренка (осмислення літературних творів в аспекті їхнього історико-культурного значення); А. Вітченка (удосконалення літературного розвитку читачів-підлітків засобами театрального мистецтва), В. Гладішева (контекстне вивчення літератури), А. Градовського (вивчення української літератури у взаємозв'язках із світовою), С. Жили (вивчення літератури у взаємозв'язках із творами мистецтва), О. Ісаєвої (розвиток читацької діяльності учнів), Ж. Клименко (організація навчального діалогу в кореляції «текст – переклад – читач»), О. Куцевол (урахування діалогічних інтенцій «поетичної критики»), Л. Мірошніченко (організація навчальної діяльності на уроці літератури), А. Ситченка (формування в учнів умінь аналізувати художні твори), Л. Сімакової (організація самостійної роботи учнів) та інших учених.

Окремі аспекти інтерсуб'єктного навчання знайшли своє обґрунтування в роботах педагогів С. Зеленова («Теоретико-методологічні основи планетарного

виховання студентської молоді», 2008 р.), С. Ільїна («Мистецтво спілкування», 1987 р.), М. Кларіна («Інновації у навчанні: метафори і моделі», 1997 р.), С. Курганова («Діалог як зміст мислення та навчання», 2002 р.), О. Пометун («Енциклопедія інтерактивного навчання», 2007 р.), В. Солоніна («Інтернет-технології в інтерсуб'єктному навчанні», 2007 р.) та інших учених.

Незважаючи на значну кількість досліджень у методиці навчання української та світової літератури, дедалі актуальнішою стає проблема формування в учнів знань, умінь, ціннісних пріоритетів, необхідних для активації інтерсуб'єктної взаємодії з «Іншими» (на матеріалі художніх творів і засобами мистецтва слова). Це потребує розв'язання низки суперечностей між:

- станом розробленості проблеми особистісно й компетентісно зорієнтованого навчання української літератури в методиці та концептуальними вимогами Державного стандарту базової і повної середньої освіти;
- потребою вчителів-словесників у обґрунтуванні ефективних (з погляду жанрово-родових особливостей мистецького явища, вікових і психоемоційних особливостей учнів) методів та прийомів активації емоційно-ціннісного естетичного діалогу читачів-підлітків з художніми творами і реальним станом досліджуваної проблеми в методиці навчання української літератури;
- поширенням у педагогічній практиці стихійного застосування методів психології (ейдетики, тренінгу), інформатики і відсутністю належного обґрунтування доцільності їхньої екстраполяції та адаптації до вимог методики навчання української літератури;
- розширенням сфери вживаності поняття психології «інтерсуб'єктність» у літературознавстві, культурології, педагогіці і відсутністю науково доведеного пояснення сутності та структури цієї дефініції в методиці навчання української літератури.

Ураховуючи актуальність заявленої проблеми, її недостатню теоретичну та практичну розробленість, а також необхідність обґрунтування й визначення нових векторів розвитку сучасної методики викладання літератури, що відповідають принципам інтерсуб'єктності, інтерсуб'єктивності, інтерактивності, темою дисертації обрано **«Методика інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами. Дослідження є складовою науково-дослідної теми кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання філологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди» «Діалогічне прочитання української літератури» (державний номер реєстрації 0106U005253). Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 6 від 20.02.2008 р.), схвалена радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 4 від 22.04.2008 р.).

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні наукових засад, розробці та експериментальній перевірці ефективності

методичної системи інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- вивчити стан розробленості проблеми інтерсуб'єктного навчання української літератури в загальноосвітній школі;
- з'ясувати значення поняття «інтерсуб'єктність», особливості кореляції із семантикою понять «інтерсуб'єктивність» та «інтерактивність»;
- розкрити сутність поняття «інтерсуб'єктне навчання української літератури»;
- розробити та науково обґрунтувати концепцію інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі;
- ідентифікувати та обґрунтувати систему методів, прийомів, видів діяльності, що спрямовані на активацію емоційно-ціннісної естетичної взаємодії в навчанні української літератури;
- теоретично обґрунтувати критерії та показники рівнів сформованості специфічних компетентностей (художньо-читацької, мовленнєво-комунікативної, етнокультурної, медіакомпетентності);
- експериментально перевірити ефективність методики інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі;
- розробити науково-методичне та навчальне забезпечення інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі.

Об'єкт дослідження – процес навчання української літератури в основній загальноосвітній школі (5-8 класи).

Предмет дослідження – методика інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі (5-8 класи).

Концепція дослідження. Розуміння поліфонічної сутності художніх творів української літератури, унікальної самоцінності іншого «Я» (суб'єкта комунікації) забезпечується сформованістю специфічних компетентностей – художньо-читацької, мовленнєво-комунікативної, етнокультурної, медіакомпетентності; урахуванням жанрово-родової специфіки літературних творів; застосуванням традиційних та екстрапольованих з інших галузей гуманітаристики методів активації емоційно-ціннісного естетичного діалогу, пов'язаних з ними прийомів і видів діяльності; дотриманням принципів особистісно й компетентісно зорієнтованого навчання; здійсненням моніторингу сформованості знань і вмінь читачів-підлітків.

Концепція дослідження передбачає врахування трьох взаємопов'язаних концептів – методологічного, теоретичного та діяльнісного.

Методологічний концепт розкриває специфіку та стан існуючих підходів до аналізу проблеми інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі (філософських, літературознавчих, культурологічних, психолого-педагогічних, методичних).

Теоретичний концепт містить визначення понятійно-категоріального апарату дослідження, розкриває сутність методичної системи інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі (5-8 класи).

Діяльнісний концепт означає, що дотримання інтерсуб'єктного вектору навчання виявляється в доборі змісту, методів, прийомів, видів і форм взаємодії, системне застосування яких скеровує підлітка на емоційно-ціннісне естетичне спілкування з творами мистецтва.

Упровадження методичної системи забезпечено науково-методичним та навчальним супроводом, що складатиметься з практикумів для 5-8 класів, хрестоматій з української літератури для 7-8 класів, зошитів для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів для 5-8 класів, тренінгу для вчителів-словесників «Інтерсуб'єктне навчання української літератури» (18 год.).

Гіпотеза дослідження. Розуміння читачами-підлітками поліфонічної сутності, унікальності та самоцінності художніх творів, інших «Я» (суб'єктів комунікації) у навчанні української літератури підвищиться за умови впровадження до шкільної практики методики інтерсуб'єктного навчання як цілісної системи.

Процес багатовекторної та різнорівневої емоційно-ціннісної естетичної взаємодії, активованої під час сприймання художніх творів української літератури, допомагатиме учням-підліткам відкривати для себе неповторність інших суб'єктних світів, якщо:

- діалог розгортатиметься в площині ціннісних смислів суб'єктів з визнанням неповторності й самоцінності кожного «Я»;
- урахуватимуться художньо-естетична цілісність мистецького явища, комплекс специфічних жанрово-родових і структурно-семантичних чинників, особливості виявлення текстової категорії діалогічності;
- навчальна взаємодія ґрунтуватиметься на засадах особистісно й компетентісно зорієнтованих підходів і спрямовуватиметься на особистісний розвиток кожного суб'єкта та на формування в школярів комплексу специфічних компетентностей (художньо-читацької, мовленнєво-комунікативної, етнокультурної, медіакомпетентності);
- залучатимуться методи, що є традиційними для методики навчання літератури (творче читання, евристичної бесіди, проблемно-пошуковий, репродуктивно-творчий) у їх оновленому вигляді; методи, екстрапольовані з інших галузей науки, що сприяють розвиткові творчої уяви та особистісних смислів читача, – ейдетики, тренінгу; новий у методиці української літератури метод медіанавчання;
- застосовуватимуться види діяльності в їхній кореляції до провідного типу інтелекту, сенсорного каналу сприйняття інформації з метою практичної реалізації принципу особистісної зорієнтованості навчання української літератури;
- надаватиметься увага розвиткові мовлення учнів, розширенню словникового запасу, поглибленню знань про український мовний етикет;
- визнаватиметься пріоритет загальнолюдських і українських національно-духовних цінностей;
- приділятиметься увага якості медіаджерел, рекомендованих учням, залучатимуться прийоми медіанавчання, оптимальні види діяльності відповідно до визначеної педагогічної мети та прогнозованих навчальних результатів;

- здійснюватиметься моніторинг знань та вмінь учнів-читачів;
- залучатиметься відповідний навчальний супровід для підвищення мотивації в учнів, науково-методичний – для вдосконалення фахової майстерності вчителів-словесників.

Методологічну основу дослідження становлять ключові принципи особистісно й компетентісно зорієнтованого навчання, теорії пізнання, екзистенціальної філософії (визнання первинності екзистенції, суб'єктивності людини, діалогічності життя), феноменології (інтерсуб'єктивності), літературознавства (діалогічності, єдності форми і змісту), психології (інтерсуб'єктивності, можливості пізнання внутрішнього світу особистості, віддзеркалення, комунікації, єдності психіки і діяльності), методики навчання літератури (організації навчального діалогу), а також нормативно-правова база розвитку загальної середньої освіти в Україні: «Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти України» (2004 р., 2011 р.), «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті», Державна програма «Учитель».

Створюючи методичну систему, виходимо з визначення категорії «система» як цілісної та структурованої сукупності взаємопов'язаних елементів, що забезпечують ефективну реалізацію її функцій.

Теоретичну основу дослідження становлять положення та висновки з філософських, літературознавчих, психолого-педагогічних та методичних досліджень, присвячених специфіці діалогічної взаємодії (Є. Андрос, М. Бахтін, Л. Озадовська, Б. Парахонський, Л. Ситниченко та інші), категорії інтерсуб'єктивного (М. Гайдеггер, Е. Гуссерль, К. Кудаква, І. Еннс та інші), ейдетичного методу пізнання (І. Кант, О. Лосев, О. Чулков та інші); специфіці інтерсуб'єктивності, суб'єкт-суб'єктивності (К. Альбуханова-Славська, С. Бройтман, Дж. Брунер, М. Григор'єв, Г. Ковальов, М. Сарджвеладзе, Е. Сайко, В. Стюпін, А. Хараш та інші); особливостям розвитку візуально-образного мислення, ейдетики (Є. Антошук, О. Лурія, А. Матюгін, С. Симоненко); розвитку діалогічних умінь та прийомів інтерпретації тексту (Ж. Клименко, О. Куцевол, І. Небенчук, Г. Токмань, Е. Соломка, Н. Чепелєва та інші); сутнісним ознакам тексту та текстоутворювальних категорій, зокрема діалогічності (Н. Болотнова, Н. Валгіна, В. Виноградов, Ю. Лотман, М. Насіко та інші); особливостям інтерпретації художнього твору (М. Зубрицька, У. Еко, Я. Поліщук, О. Потебня, П. Рікер та інші); особливостям формування мовленнєвих умінь (А. Богуш, І. Варна夫ська, Т. Донченко, Л. Мацько та інші); використанню ефективних методів навчання й виховання (Г. Балл, І. Бех, Н. Дем'яненко, В. Євтух, Є. Ільїн, М. Кларін, А. Матюшкін, С. Мартиненко, В. Онищук та інші), організації смислопошукової діяльності (П. Каптерев, С. Курганов, О. Пометун, В. Серіков, А. Хуторської та інші); специфіці організації та проведення навчального моніторингу (С. Калашникова, Т. Лукіна, Л. Павлова); умовам ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій (О. Арестова, Ю. Бабасва, А. Войскунський, Н. Морзе, О. Полат).

Опора на теоретико-методологічні положення забезпечила формування та обґрунтування понятійно-категоріального апарату дослідження, визначення та пояснення ефективних методів і прийомів інтерсуб'єктної взаємодії в навчанні української літератури.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз і синтез інформації, одержаної з філософських, культурологічних, психологічних, педагогічних та літературознавчих джерел; аналіз і синтез інформації, яку отримали під час опрацювання навчальних програм, шкільних підручників, з метою зіставлення різних наукових поглядів на окреслену в роботі проблему, а також для обґрунтування наукових засад дослідження; компаративістики й кореляції для зіставлення окреслених ученими можливих суб'єктів взаємодії на рівні текстів, читача та тексту, читачів (у площині тексту) з метою індивідуалізації завдань за провідним типом інтелекту та доміантою сприйняття; проблемно-пошуковий – для визначення ефективних форм, методів і прийомів інтерсуб'єктного навчання української літератури; абстрагування й моделювання – з метою створення ймовірного розвитку діалогічної взаємодії за різними кореляційними складовими;

– *емпіричні*: спостереження за процесом навчання української літератури в 5-8 класах, анкетування, інтерв'ювання вчителів та учнів з метою виявлення наявних проблем, позитивних зрушень у формуванні предметних і ключових компетентностей; бесіди з учителями, керівниками методичних об'єднань словесників, завідувачами райво і райметодкабінетів, адміністрацією навчальних закладів; узагальнення практичного досвіду роботи педагогів, матеріалів обласних і всеукраїнських конкурсів «Учитель року» та обласних педагогічних ярмарків; спостереження та аналіз уроків на предмет реалізації словесниками ідеї інтерсуб'єктного навчання літератури; педагогічного експерименту з метою визначення ефективності методичної системи інтерсуб'єктного вивчення української літератури;

– *математичної статистики* – порівняння двох середніх генеральних сукупностей, дисперсії яких відомі (критерій Пірсона), порівняння середніх значень показників (критерій Лапласа).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*

– обґрунтовано теоретико-методологічні засади і відповідну концепцію інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі;

– розкрито зміст і структуру поняття «інтерсуб'єктне навчання української літератури»;

– розроблено, науково обґрунтовано та експериментально перевірено методичну систему інтерсуб'єктного навчання української літератури;

– обґрунтовано критерії та показники рівнів сформованості специфічних компетентностей (художньо-читацької, мовленнєво-комунікативної, етнокультурної, медіакомпетентності);

- уведено в методику навчання української літератури метод медіанавчання з обґрунтуванням відповідних прийомів і видів діяльності;
- обґрунтовано доцільність екстраполяції та адаптації до потреб методики навчання української літератури ейдетичного та тренінгового методів;
- запропоновано типологію видів навчальної діяльності відповідно до провідного типу інтелекту, сенсорного каналу сприйняття інформації, властивого читачу;
- уведено в методику навчання української літератури такі поняття: «інтерсуб'єктне навчання української літератури», «емоційно-ціннісний естетичний діалог», «задзеркалля художнього твору», «візуально-смыслова презентація», «медіанавчання»;

дістали подальший розвиток

- концепції особистісно й компетентісно зорієнтованого навчання (С. Подмазін, В. Серіков та інші), навчання української літератури на екзистенціально-діалогічних засадах (Г. Токмань), багаторівневої структури читацького діалогу (С. Белова);

конкретизовано й доповнено

- типологію методів і прийомів навчання української літератури (М. Кудряшов, С. Пасічник), ідею про доцільність застосування ейдетики в навчанні літератури (Н. Головацька).

Практичне значення одержаних результатів. Нові наукові положення, сформульовані в дисертації, можуть бути використані для вдосконалення Державних стандартів базової і повної загальної середньої освіти України, шкільних навчальних програм; розробки підручників і посібників для учнів основної загальноосвітньої школи.

Результати дослідження можуть застосовуватися в системі підготовки майбутніх учителів української літератури в контексті викладання курсу «Методика навчання української літератури в середній школі» та спецкурсів «Медіанавчання у шкільному курсі української літератури», «Розвиток візуально-образного мислення учнів на уроках української літератури», на курсах підвищення кваліфікації вчителів-словесників у системі післядипломної освіти.

Експериментальна база. Дослідження проводилося протягом 2005-2011 рр. на базі загальноосвітніх навчальних закладів України. Усього експериментом було охоплено 1469 учнів 5-8 класів (у констатувальному – 648 осіб, у формуальному – 821 особа). У формуальному експерименті участь взяли учні ЗНЗ м. Києва – гімназії «Києво-Могилянський колегіум» (довідка № 14-5 від 14.11.2011 р.), ЗНЗ I-III ступенів № 231 (довідка № 78 від 01.10.2010 р.); Київської області – Білоцерківського ЗНЗ № 3 імені Т. Г. Шевченка (довідка № 241-02 від 26.10.2011 р.), Бориспільського ЗНЗ I-III ступенів № 1 імені Ю. Головатого (довідка № 455 від 1.12.2010 р.), Боярського ЗНЗ № 5 (довідка № 58 від 16.11.2011 р.), Переяслав-Хмельницького ЗНЗ № 7 (довідка № 60 від 21.02.2011 р.); Івано-Франківської області – Обертинського ЗНЗ I-III ступенів (довідка № 22 від 26.05.2011 р.); м. Миколаєва – ЗНЗ I-III ступенів № 45 (довідка № 276 від 30.11.2010 р.), м. Полтави – ЗНЗ I-III ступенів № 27 (довідка № 515 від

7.11.2011 р.); м. Тернополя – НВК «Школа-ліцей № 13» (довідка № 315 від 02.12.2010 р.); м. Харкова – Харківського ліцею № 149 (довідка № 574 від 19.11.2010 р.), гімназії № 55 (довідка № 1312 від 23.11.2010 р.), ЗНЗ I-III ступенів № 56 (довідка № 539 від 02.11.2010 р.), ЗНЗ I-III ступенів № 35 (довідка № 105 від 18.11.2010 р.), ЗНЗ I-III ступенів № 145 (довідка № 123 від 06.06.2011 р.).

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні й практичні результати дослідження було оприлюднено на наукових, науково-практичних конференціях, семінарах різного рівня – *міжнародних конференціях*: «Проблеми загальної та педагогічної психології» (м. Київ, 2009 р.), «Освіта в інформаційному суспільстві: до 25-річчя шкільної інформатики (м. Київ, 2010 р.), «Науково-методичні засади управління якістю освіти в університетах» (м. Київ, 2011 р.); *всукраїнських*: «Пріоритет уроку як засобу соціалізації учнів у контексті європейського виміру» (м. Полтава, 2005 р.), «Ідеї, реалії і перспективи освітніх інновацій: філософія, психологія, методика» (м. Суми, 2006 р.), «Діалог літературознавства і методики навчання: шляхи аналізу художнього твору» (м. Переяслав-Хмельницький, 2006 р.), «Розвиток інноваційної педагогічної діяльності в умовах полікультурного суспільства» (м. Сімферополь, 2006 р.), «Літературний простір як шлях до миру, злагоди й співробітництва слов'янських народів» (м. Харків, 2007 р.), «Діалогічні аспекти науково-педагогічної спадщини видатних українських дидактів-філологів» (м. Переяслав-Хмельницький, 2008 р.), «Забезпечення якості освіти в ЗНЗ» (м. Луцьк, 2008 р.), «Літературне красзнавство Поділля в системі сучасної освіти: стан, проблеми, перспективи» (м. Вінниця, 2011 р.); *міській* науково-практичній конференції вчителів-словесників м. Харкова (м. Харків, 2008 р.), м. Києва (м. Київ, 2009 р.), *міжнародному семінарі* «Післядипломна освіта: традиції та перспективи» (м. Київ, 2011 р.).

Упровадження здійснювалося на курсах підвищення кваліфікації вчителів-словесників Івано-Франківського (довідка № 01/354 від 08.06.2011 р.), Миколаївського (довідка № 37 від 22.10.2009 р.), Подільського (довідка № 1032 від 29.12.2011 р.), Тернопільського (довідка № 01-840 від 01.12.2010 р.) обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, Севастопольського міського та Кримського республіканського інститутів післядипломної педагогічної освіти (довідки № 89 від 21.10.2009 р. та № 144/01-22 від 27.10.2009 р.), під час науково-методичних семінарів при МОН України 22.12.2009, 08.06.2010, 26-27.2010 рр. (накази № 806 від 01.09.2009 р.; № 1-9-736 від 21.10.2009 р.); під час участі в міжнародному проекті «Рівний доступ до якісної освіти» (сертифікат від 31.01.2008 р.). Результати дослідження впроваджено також у навчальний процес ЗНЗ Києво-Святошинського району Київської області (довідка № 1352 від 14.11.2011 р.).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри освіти дорослих Інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації НПУ імені М. П. Драгоманова, виносилися на науково-методичну раду університету.

Особистий внесок здобувача. Автором одноосібно обрнтовано теоретико-методологічні засади і відповідну концепцію інтерсуб'єктивного

навчання української літератури в основній загальноосвітній школі; розроблено та науково обгрунтовано методичну систему інтерсуб'єктного навчання української літератури, критерії та показники рівнів сформованості предметних компетентностей (художньо-читацької, мовленнєво-комунікативної, етнокультурної, медіакомпетентності), доцільність уведення в методiku навчання методів медіанавчання, ейдетичного та тренінгового; розроблено методичний комплекс для забезпечення компетентісно й особистісно зорієнтованого інтерсуб'єктного навчання української літератури («Практикуми» для 5-8 класів, зошити для тематичного тестового контролю), спецкурс «Інтерсуб'єктне навчання української літератури» (18 год.).

У хрестоматіях-посібниках з української літератури для 7-8 класів, укладених у співавторстві з А. Уліщенком, дисертант дібрав біографічний, літературознавчий, художній матеріал, що відповідає особливостям вікової психології учнів-читачів. У колективній монографії «Діалогічне прочитання української літератури» (Діалогічне прочитання української літератури : [монографія] / Г.Токмань, М.Корпанюк, Г.Мазоха та інші / За заг. ред. Г.Токмань. – К. : Міленіум, 2007. – 485 с.) дисертант підготував розділ «Специфіка інтерсуб'єктної взаємодії на уроках літератури», де акцентовано увагу на особливостях різновекторного й багатовимірного діалогу суб'єктів комунікації. У статті «Моніторинг у системі підвищення кваліфікації», опублікованій у співавторстві з В. Ісаєнком, дисертант проаналізував особливості моніторингової діяльності в Російському університеті дружби народів та визначив основні показники ефективного моніторингу в системі післядипломної освіти України.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 62 роботи, з яких 1 одноосібна монографія, 1 колективна (підготовлено окремий розділ), 10 навчально-методичних посібників для учнів та вчителів-словесників (з них 8 одноосібні, 6 рекомендовані Міністерством освіти і науки України), 26 статей у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України (25 – одноосібні), 14 статей опубліковано в науково-методичних збірниках (з них 1 – у закордонному виданні), 10 – у матеріалах конференцій.

Одноосібних праць – 58. Загальний обсяг особистого внеску становить понад 50 друкованих аркушів.

Кандидатська дисертація «Методика вивчення епічних творів модернізму на уроках зарубіжної літератури» (спеціальність 13.00.02 – теорія і методика навчання (зарубіжна література) була захищена в Інституті педагогіки АПН України у 2004 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської дисертації не використовуються.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (469 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації 455 сторінок, з них 399 сторінок основного тексту. Робота містить 15 таблиць і 10 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і проаналізовано стан досліджуваної проблеми; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження; сформульовано концепцію і гіпотезу; окреслено наукову новизну, подано інформацію про апробацію та практичне значення здобутих результатів.

У першому розділі – «**Теоретико-методологічні засади інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі**» – увагу зосереджено на аналізі основних видів взаємодії суб'єктів (інтерсуб'єктивному, інтрасуб'єктивному, інтерактивному), кореляції понять «спілкування», «комунікації», «взаємодія», «діалог»; з'ясуванні особливостей візуально-образного (зокрема, ейдетичного) мислення, специфіки віртуального світу та кіберпростору.

Інтрасуб'єктивність як філософська категорія осмислення ситуації вибору, діалогічних інтенцій корелятивів «Я – Інший», «Я – Ми» властива представникам екзистенціально-феноменологічної концепції (Е. Гуссерлю, М. Гайдеггеру, Ж.-П. Сартру). Дефініція «Інший» тлумачиться як внутрішня духовна сутність (alter Ego); суб'єкт взаємодії з властивим йому досвідом (духовно-ціннісним, соціальним тощо); як сутність Вищого порядку, утілення моральних чеснот, національних і загальнолюдеських цінностей. Акцент на діалогічному принципі життєдіяльності людини, на поліфонічності художнього творіння свідчить про вияв інтерсуб'єктивності у філософії представників діалогічного напрямку – М. Бахтіна, М. Бубера.

Цінність інтерсуб'єктивної комунікації сучасні філософи (К. Кудаківа, І. Еннс) пов'язують зі здатністю особистості до самоаналізу, визначення рис, ідентичних іншим «Я», з уміннями вибудовувати діалог на основі виявленої схожості. Осмисливши результати досліджень філософів, інтерсуб'єктивність тлумачимо як здатність особистості усвідомлювати свою належність до певної етнічної спільноти (українського народу), засвоювати її досвід (історичний, культурний, соціальний), духовні цінності.

Інтрасуб'єктивність у психології означає інтерес до особливостей мислення інших людей (Дж. Брунер), визнання неповторності їхнього суб'єктивного світу і внутрішньої налаштованості на розуміння «Іншого» (Г. Ковальов, А. Хараш), результат глибокої рефлексії та умову взаєморозуміння (Е. Сайко, М. Сарджвеладзе). Такі висновки ґрунтуються на усвідомленні унікальності екзистенційного досвіду кожної особистості, внутрішньої потреби її налаштованості на діалог з «Іншим».

Аналіз психологічних джерел дає підстави тлумачити інтерсуб'єктивну взаємодію як емоційно-ціннісну комунікацію, що визнає винятковість суб'єктивного досвіду «Я» та «Іншого», характеризується перманентністю (не переривається по закінченню інтеракції), багатоглибкістю (торкається різних сфер інтересів), багатовекторністю (має різні кореляційні складники) і смислотворчістю (етична, естетична, національно-ціннісна).

Інтерсуб'єктна взаємодія не є тотожною інтерактивній. Це зумовлено специфікою категорій інтерсуб'єктності та інтерактивності: перший вид взаємодії психологічно глибший, змістовніший, він спрямований на виявлення емоційно-ціннісних аспектів комунікації, другий – процесуальний і передбачає створення атмосфери співробітництва.

Вивчення наукових джерел дає підстави для висновку, що поняття «діалог» є синонімічним до понять «комунікація», «спілкування», «взаємодія». Діалог відбувається в різних площинах: міжсуб'єктній, внутрішньо-суб'єктній; зовнішній (на рівні духовно-ціннісних основ світу, сутностей «вищого порядку», Божественного). Зазначене підтверджує відповідність обраної площини комунікації (у психології) репрезентативності «Іншого» (у філософії).

Вивчення проблеми тексту в літературознавчих та мовознавчих джерелах, підходів до тлумачення літературознавцями категорії авторства засвідчило дискусійність питання на рівні теоретичних шкіл. У своєму розумінні автора та художнього твору орієнтуємося на визначення, запропоновані М. Бахтіним («суб'єкт естетичної діяльності» та «складна й багатопланова система відносин», «знаковий комплекс», «одкровення особистості»).

Поняття «автор художнього твору» пояснюємо як творчу особистість, яка, осмисливши свої світоглядні інтенції, життєвий досвід і потребує емоційно-ціннісної комунікації з іншими «Я», утілила унікальне суб'єктне світобачення у форму художнього цілого та запрошує до спілкування. Художній твір тлумачимо як інформаційно та структурно завершене повідомлення, що характеризується єдністю компонентів змісту та форми, презентує авторське (навіть за умови колективного автора) емоційно-ціннісне осмислення реальії життя та через систему художніх образів впливає на думки й почуття реципієнта, налаштовуючи його на взаємодію з «Іншим» (на внутрішньо-суб'єктному, міжсуб'єктному, зовнішньому рівнях).

У розумінні художнього тексту дослухаємося до висновків Р. Барта про рухливість тексту, багатозначність, символічність, вторинність (відносно твору), можливість смислового розгортання, відсутність жанрової ієрархії, віддалення від автора та можливість надавати естетичне задоволення. Текст розглядаємо як віртуальну візуально-акустичну та синкретичну реальність, що ризомно прирощує нові сенси. Ураховуємо також, що художній світ літературного тексту (термін Г. Ключека), віддзеркалений у свідомості реципієнта, активує суб'єктні смисли читача, стає площиною, предметом і засобом різновекторної та багаторівневої емоційно-ціннісної естетичної комунікації і (як результат спілкування) набуває нових ознак – синтетичних.

Інтерпретацію з огляду на її діалогічну спрямованість, здатність стимулювати самопізнання реципієнта (І. Гальперін, Г. Гессе, Г. Грабович, У. Еко), залежність від досвіду (емоційного, соціального, пізнавального), умінь аналізувати свої емоції та почуття, від психологічної налаштованості «Я» на розуміння «Іншого» розглядаємо як один з видів інтерсуб'єктної взаємодії.

Насиченість мистецького явища діалогічними зв'язками стає виразнішою, набуває візуальних, акустичних ознак, а смислова наповненість тексту

розгортається, розширюється за умови активації читачем емоційно-ціннісних естетичних діалогів у різних корелятивних парах.

Аналіз досліджень психологів (Л. Анн, Л. Божович, Л. Виготського, М. Дебесса, Т. Драгунової, Д. Ельконіна, І. Кона, О. Лурії, С. Симоненко) засвідчив, що навчання з опорою на суб'єктний досвід, активацію уяви сприяє ефективному засвоєнню нових знань і вмій, розширює індивідуальні навчальні перспективи підлітків.

Період навчання української літератури в 5-8 класах обрано тому, що саме на цьому етапі літературної освіти, як зазначено в чинній програмі з української літератури, закладаються основи загальної освіченості учнів, відбувається копійка робота над формуванням спроможності (на основі теоретико-літературних знань, практичних умінь) сприймати текст адекватно до власного життєвого досвіду й загальнонародських ідеалів; застосовувати прийоми різновекторної діалогічної взаємодії (з іншими читачами, художнім твором, власним «Я», історико-культурним контекстом, суміжними видами мистецтва); здійснювати аналітико-синтетичну діяльність; давати власну оцінку твору мистецтва. Забезпечуючи підґрунтя для запровадження в 9 класі історико-хронологічного підходу до вивчення літератури, цей період виконує функції підготовчого, пропедевтичного.

Психологи довели необхідність розглядати особливості підліткового віку у двох підгрупах – молодшій (5-6 класи) і старшій (7-8 класи). Якщо молодшим підліткам властиві конкретні мислительні операції, інтерес до графічних образів, схем, малюнків, поступовість у розвитку вмій мислити абстрактними образами, прогнозувати, то особливістю старшого підліткового віку є подальший розвиток умінь аналітико-синтетичної та інтерпретаційної діяльності, умінь працювати із символом, формулювати гіпотезу і шукати аргументи на її підтвердження тощо. Це переконує в необхідності добирати такі навчальні завдання, що урахували б специфіку вікового розвитку учня.

В аспекті психології сприймання художнього твору особливе значення мають уміння читача залучати внутрішній зір для візуалізації образів і картин, описаних митцем (О. Никифорова). Здатність «бачити» авторські образи, «промовляти» до візуально-акустичного світу художнього твору пов'язуємо з унікальністю рецепції учня. Запропоноване нами поняття «задзеркалля» тлумачимо як уявлюваний за допомогою ейдетичних образів-асоціацій художній світ мистецького явища, відтворений у свідомості реципієнта, збагачений його унікальним суб'єктивним досвідом (читацьким, мовленнєвим, емоційним, соціальним, етнокультурним тощо). Цей відзеркалений художній світ здатний до оновлення, зумовленого розвитком особистісного потенціалу читача. Окремі питання педагогічної ейдетики розглядалися в працях С. Антощука, Н. Борисенко, Г. Гранік.

Унікальність «Іншого», окрім властивих йому світоглядних пріоритетів, виявляється також на психоемоційному й фізіологічному рівнях – у провідному каналі сприйняття інформації, провідному стилі мислення (провідному типі інтелекту – Г. Гарднер), провідній півкулі мозку. Урахування цих

індивідуальних якостей у навчанні має особливе значення, бо створює умови для саморозкриття особистості в естетичній, навчально-пізнавальній діяльності.

В аспекті розвитку емоційно-ціннісної сфери школярів важливого значення набуває тренінг. Тренінг (у психології) – метод активного навчання, в основу якого покладено інтерактивну ігрову ситуацію, актуалізацію суб'єктного досвіду комунікантів та специфічну форму взаємодії (Л. Анн, І. Венщикова, А. Грецов, Б. Паригін, К. Фопель). Вважаємо, що саме тренінг може стати вдалою формою проведення особистісно зорієнтованого уроку літератури, позаяк тренінгові методи групової роботи апелюють до міжособистісної комунікації, забезпечують психологічно комфортні умови взаємодії суб'єктів, сприяють активізації процесів саморозкриття та самопізнання. Визнання педагогічної важливості прихованого психологічного тренінгу та прийомів його реалізації – рольових ігор, дискусій, що мобілізують внутрішні резерви особистості, знаходимо в роботах С. Подмазіна, В. Химинця.

В обґрунтуванні доцільності використовувати нові методи і прийоми навчання української літератури враховуємо висновки педагогів (Г. Балла, М. Кларіна, В. Євтуха, В. Онищука, О. Пометун, В. Серікова та інших), напрацювання школи дидактичної евристики (П. Каптерєва, А. Хуторського). Інтерес викликали підходи до надання навчанню особистісного характеру, до підвищення навчальної мотивації завдяки елементу здивування школярів, до способів організації рефлексії як етапу самоусвідомлення особистістю результатів навчання відповідно до окресленої мети. Важливе значення надавалося вивченню досвіду вчителів-практиків (С. Ільїна, С. Курганова, інших), які, застосовуючи нетрадиційні підходи до висвітлення нового матеріалу, роблять акцент на суб'єкт-суб'єктному діалозі.

Аналіз філософської, літературознавчої та психолого-педагогічної літератури переконує у вирішальній ролі багатовекторної емоційно-ціннісної комунікації для особистісного розвитку підлітка. Така взаємодія сприяє соціалізації, розвиває інтелектуальну та емоційну сферу, візуально-образне мислення.

У другому розділі – **«Компетентнісна спрямованість інтересуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі»** – досліджено стан розробленості проблеми інтересуб'єктного навчання в методиці; визначено та обґрунтовано зміст, структуру, показники рівнів сформованості специфічних компетентностей (художньо-читацької, мовленнєво-комунікативної, етнокультурної, медіакомпетентності), які постають у результаті інтересуб'єктної взаємодії; проаналізовано підсумки проведення констатувальних зрізів у шостих і восьмих класах.

Аналіз науково-методичних джерел, підручників, посібників з української літератури показав, що накопичено цінний досвід діалогічного навчання української літератури, проте бракує методичної системи на психологічних засадах інтересуб'єктності, яка б допомогла вчителям організувати емоційно-ціннісну естетичну взаємодію суб'єктів за різними корелятивними складовими. Відсутність обґрунтованої та експериментально перевіреної методики

інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній школі гальмує процес запровадження особистісно й компетентісно зорієнтованого навчання, позаяк учні шаблонуно сприймають художні твори та літературних героїв, не налаштовані на глибинне розуміння унікального внутрішнього світу «Іншого». Існує потреба в психологічно обґрунтованій системі методів, прийомів, видів діяльності.

З огляду на ці проблеми в дисертації визначено чотири специфічні компетентності, сформованість яких допомагає читачеві долучитися до ціннісно-змістової поліфонічності життя, відчувати і сприймати багатозначність, багатовимірність творів мистецтва, зокрема української літератури, розуміти й шанувати унікальність кожної особистості, виявляти національну самосвідомість, розмірковувати над власними моральними пріоритетами.

Сформованість *художньо-читацької* компетентності визначаємо за такими критеріями: знання теоретико-літературних понять; уміння сприймати віртуальну візуально-акустичну художньо-естетичну реальність, змодельовану уявою митця; уміння відтворювати низку уявних різновекторних діалогів, суб'єктами яких є герої твору, автор, інші мистецькі тексти, позалітературний контекст; уміння інтерпретувати зображене, висловлювати своє емоційно-оцінювальне судження та створювати власний художньо-творчий продукт. Сформованість *мовленнєво-комунікативної* компетентності виявляється в оптимізації процесу мовлення й комунікативної взаємодії. Її оцінюємо за критеріями: знання мови й мовної культури, законів комунікації, уміння формулювати власне висловлення (усне, письмове), адекватно сприймати повідомлення «Іншого». Критеріями сформованості *етнокультурної компетентності* є визнання українських ментальних цінностей, усвідомлення своєї етнонаціональної ідентичності та приналежності до політичної української нації (громадян України); уміння конструктивно взаємодіяти з представниками інших націй, шанобливо ставитися до творів мистецтва різних етносів, урахувати їхню національну специфіку (міжкультурний діалог). *Медіакомпетентність* виявляється у знаннях і вміннях знаходити, критично осмислювати інформацію медіаджерел, інтерпретувати її та використовувати для свого розвитку; в умінні взаємодіяти з іншими суб'єктами на правах паритетності та визнання інтелектуальної власності інших «Я».

З метою з'ясування стану досліджуваної проблеми у шкільній практиці було проведено анкетування учнів (368 осіб), слухачів курсів підвищення кваліфікації вчителів-словесників (122 особи), відвідано 23 уроки української літератури, що були підготовлені вчителями різних кваліфікаційних категорій, проведено констатувальні зрізи і проаналізовано їхні результати.

У констатувальному експерименті, що проводився серед учнів шостих і восьмих класів, узяли участь 648 осіб (шості класи – 280 осіб, восьмі – 368).

Шестикласники виконували такі завдання: «Поясни, які думки й почуття викликає в тебе оповідач гуморески Остапа Вишні "Перший диктант"? Чому?»; «Яким постав у твоїй уяві ліричний герой поезії М. Рильського "Синові"? Свої

міркування виклади у формі листа, адресованого іншому читачеві. Намагайся зацікавити його, заохотити до щирої розмови»; «У пісні літературного походження "Ще не вмерла Україна" П. Чубинського, М. Вербицького, що є Гімном нашої держави, знайди слова (словосполучення), які мають зв'язок із особливостями культури українців»; «У який спосіб тобі найбільше подобається отримувати знання – читаючи газети або журнали, прослуховуючи радіопередачі, переглядаючи телевізійні програми, користуючись комп'ютером? Поясни, як ти використовуєш комп'ютер у навчанні?».

Учням восьмих класів були запропоновані наступні завдання: «Поясни, як ставиться І. Карпенко-Карий до персонажа свого твору – Герасима Калитки (І. Карпенко-Карий, «Сто тисяч»). Яким є твоє ставлення?»; «Уяви, що ти отримав електронного листа, у якому незнайома запрошує тебе поміркувати про ставлення автора поеми «Свшан-зілля» до половецького хана. Напиши листа-відповідь читачці і обґрунтуй своє розуміння авторського ставлення до героя»; «У «Пісні про Івана Сірка» знайди слова, словосполучення, що мають зв'язок із національно специфічними особливостями культури українців»; «Які види літературних відомостей ти отримуваш завдяки засобам масової інформації – на паперових носіях (газети і журнали); на тих, що передаються з допомогою техніки, зокрема електронної (радіо-, телепрограми, сайти мережі Інтернет)? Поясни, як ти використовуєш комп'ютер у навчанні».

Аналіз результатів виконання першого і другого завдань дав підстави для визначення чотирьох рівнів сформованості художньо-читацької компетентності.

Високий рівень репрезентовано роботами, де читачі виявили глибокі знання тексту художнього твору, розуміння його комунікативної мети, подано обґрунтоване емоційно-оцінювальне ставлення до порушених автором проблем та характеру їхнього висвітлення в творі. Така оцінка є результатом самостійно активованої різнорівневої й багатовекторної взаємодії суб'єктів, під час якої виявляється самотутність кожного з них, відбувається обмін ціннісними смислами.

Достатній рівень представлено роботами, що ілюструють знання й розуміння тексту художнього твору, однак містять недостатньо чітку вербалізацію власного емоційно-оцінювального ставлення до зображеного. Для таких робіт характерними є відсутність логічної стрункості, широкої перспективи у розгортанні діалогічних векторів взаємодії з іншими суб'єктами, епізодичне виявлення читачем своєї зацікавленості самотутнім суб'єктом досвідом «Іншого». Вони демонструють наявність теоретико-літературних знань, які підлітки не вміють достатньо переконливо залучити для поглиблення змістовності самостійно активованого емоційно-ціннісного діалогу з «Іншими».

Середній рівень передбачає наявність фрагментарних знань тексту художнього твору, відсутність логічних пояснень власного розуміння зображеного, порушених автором проблем і способів їхнього вирішення. Автори таких робіт відчують труднощі в моделюванні різних видів діалогічної взаємодії, які б допомогли розкрити самотутність кожного суб'єкта,

вони здебільшого зосереджуються лише на відтворенні послідовності подій. На тлі фрагментарних знань з теорії літератури невизрадною є емоційна складова, бо читачі не мають належної мотивації до сприйняття духовних цінностей «Інших».

Низький рівень сформованості художньо-читацької компетентності характеризується відсутністю знань тексту художнього твору, низькою навчальною мотивацією, що в цілому створює несприятливі умови для досягнення мистецького явища як самоцінної естетизованої віртуальної реальності. Автори робіт цього рівня не завжди розуміють комунікативну мету тексту, не усвідомлюють значення активації різних видів внутрішньотекстових діалогів, діалогу зі своїм «Я», з іншими творами мистецтва, позалітературним контекстом для сприйняття художнього тексту в єдності його поліфонічних зв'язків, суб'єктивних смислів, для розширення свого емоційно-ціннісного досвіду.

В аспекті виявлення рівнів сформованості мовленнєво-комунікативної компетентності увагу звертали передусім на вміння активувати діалог, підтримувати його, посилюючи мотивацію; струнко, логічно та аргументовано висловлювати свої думки; використовувати засоби художньої виразності та українського мовного етикету. Аналіз результатів виконання чотирьох завдань учнями шостих і восьмих класів дає підстави виокремити чотири рівні сформованості мовленнєво-комунікативної компетентності.

Високий рівень характеризують знання правил ефективної міжсуб'єктної комунікації, структурних особливостей тексту, типів і жанрів мовлення; уміння активувати діалог із співрозмовником і підтримувати зацікавленість цим діалогом; чітко, лаконічно та аргументовано формулювати свої думки і поважати висловлене іншими суб'єктами комунікації, використовувати засоби художньої виразності та дотримуватися українського мовного етикету.

Достатній рівень характеризують знання правил міжсуб'єктної комунікації, засобів художньої виразності, розуміння структурних особливостей тексту, типів і жанрів мовлення; уміння активувати діалог із співрозмовником, переважно логічно та аргументовано висловлювати свої думки, дотримуватися українського мовного етикету. Водночас у роботах цього рівня спостерігаються труднощі, пов'язані з підтримкою інтересу до діалогу, що зумовлено недостатньою сформованістю вмінь знаходити потрібні мовні конструкції та бідним словниковим запасом.

Середній рівень характеризують недостатньо сформовані знання правил міжсуб'єктної комунікації, культури мови, українського мовного етикету. У роботах такого рівня спостерігається розуміння структурних особливостей тексту лише на номінативному рівні; уміння розрізняти окремі типи і жанри мови, активувати діалог із співрозмовником. Проте недостатній словниковий запас, помилки у формулюванні запитань, однотипні мовні засоби, позбавлені виразності, не сприяють досягненню бажаного комунікативного результату.

Низький рівень характеризують формальне сприймання повідомлення інших суб'єктів комунікації на тлі низької навчальної мотивації; байдуже

ставлення до висловлювань інших суб'єктів спілкування. У роботах цього рівня думки сформульовані нечітко, є численні мовностилістичні помилки, мовні засоби однотипні, позбавлені виразності.

За результатами перевірки третього завдання було виявлено чотири рівні сформованості етнокультурної компетентності.

Високий рівень характеризується наявністю знань української народної символіки, особливостей світогляду, звичаїв, обрядів, видів декоративно-ужиткового мистецтва (на номінативному рівні); сформованістю вмінь знаходити фольклорні мотиви у творах українських письменників, установлювати історичний контекст діалогічного тлумачення художнього тексту, коментувати зв'язки українського національного мистецтва з мистецтвом інших народів, виявляти патріотичні почуття, шанобливо ставитися до національної культурної спадщини, осмислювати й засвоювати загальнолюдські культурні й духовні цінності.

Достатній рівень характеризується наявністю знань окремих видів української народної символіки, звичаїв і обрядів; розумінням особливостей світогляду українців; уміннями знаходити в тексті художнього твору етнокультурні маркери, що свідчать про особливості побуту, мовного етикету українців тощо. У роботах цього рівня спостерігається інтерес до української культури, розуміння історичного перебігу подій разом із недостатньо сформованими вміннями пояснювати роль і значення етнокультурних маркерів у розкритті авторського задуму.

Середній рівень характеризується наявністю фрагментарних знань подій і постатей української історії (як контексту для вивчення художніх творів), розумінням народної символіки, видів декоративно-ужиткового мистецтва (на номінативному рівні), уміннями знаходити в художніх творах окремі етнокультурні маркери, що вказують на специфіку побуту, спілкування українців (без належної ідентифікації). Автори таких робіт недостатньо вмотивовані до розширення своїх знань про духовно-культурну спадщину українців, сучасне мистецтво.

Низький рівень вирізняється нерозумінням логіки культурно-історичного процесу в Україні, епізодичними, фрагментарними знаннями українських звичаїв і обрядів. Роботи цього рівня показують відсутність умінь знаходити у творах українських письменників етнокультурні маркери, фольклорні мотиви і свідчать про байдужість учнів до загальнолюдських і національних культурних цінностей.

Аналіз результатів виконання четвертого завдання дав підстави для визначення трьох рівнів сформованості знань, практичних умінь і навичок знаходити інформацію в медіаджерелах (достатній, середній, низький). Ми пояснюємо це тим, що інформатика на момент проведення констатувальних зрізів вивчалася тільки в 10-11 класах, забезпеченість учнів комп'ютерами була низькою, а кризовий стан економіки зумовив скорочення кількості періодичних видань.

Достатній рівень характеризують сформованість комплексу важливих для користувача комп'ютера вмінь: застосовувати окремі види програмного забезпечення (Word, Power Point, навчальні електронні посібники); знати основні пошукові системи Інтернет; уміти самостійно знаходити потрібну інформацію, адекватно оцінювати власні й чужі інформаційні продукти; користуватися електронною поштою; спілкуватися в соціальних мережах. Такий користувач виявляє достатній ступінь активності. Учні вміють отримувати інформацію з різних джерел, зокрема з журналів для підлітків, науково-популярних і спеціальних (тематичних) періодичних видань; радіопередач, присвячених творчості письменників, діячів науки і культури; навчальних телепрограм.

Середній рівень характеризують обмежені вміння користувача комп'ютера: застосовувати текстовий редактор Word, навчальні електронні посібники; за визначеною Інтернет-адресою або ключовим словом знаходити необхідну інформацію в пошукових системах Інтернет; користуватися електронною поштою; спілкуватися в соціальних мережах. Для такого користувача комп'ютер є переважно засобом задоволення власних потреб (спілкування в соціальних мережах, перегляд фільмів, прослуховування музики, участь в ігрових програмах). Середній рівень передбачає вміння отримувати інформацію (пізнавального характеру) із друкованих медіаджерел, телепрограм, радіопередач.

Низький рівень визначає суто споживацьке ставлення до комп'ютера – використання для ігор, перегляду фільмів, кліпів, новин. Прагнення розширити сферу застосування техніки практично відсутні. Відсутні також уміння користуватися з навчальною метою друкованими періодичними виданнями, радіо- і телемережами.

Аналіз зрізових робіт, анкетування, відвідування уроків, бесіди з учителями та учнями дали підстави для висновку про недостатню вмотивованість школярів до активації діалогічної взаємодії з художнім твором (його автором, героями); брак психологічної налаштованості на сприйняття «Іншого» в сукупності його індивідуально неповторних екзистенційно-ціннісних якостей і характерологічних рис; недостатню сформованість умінь сприймати явище мистецтва на емоційно-ціннісному рівні, залучаючи свій суб'єктивний досвід, орієнтуючись на національні та загальнолюдські цінності й ідеали.

У третьому розділі – **«Особливості реалізації методики інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі»** – визначено структурні елементи та етапи впровадження методики інтерсуб'єктного навчання, обґрунтовано принципи, функції, робочі категорії, якими вона оперує.

Методична система інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі розглядається як єдність мети, змісту, принципів, методів, прийомів, видів, форм навчальної взаємодії, що допомагають підлітку долучитися до мистецького діалогу, пізнати себе й

зрозуміти світ інших «Я», сприяють активізації пізнавальної, комунікативної активності, розвитку образного та дивергентного мислення, ейдетичної пам'яті. Вона містить цільовий, концептуальний, змістовий, діяльнісний та результативний складники.

Мета такої системи – сформувані в учнів 5-8 класів знання, уміння, ціннісні орієнтири для активації інтерсуб'єктної взаємодії за різними корелятивними складниками під час читання художніх творів української літератури. Учні мають одержати досвід емоційно-ціннісної естетичної комунікації, зрозуміти унікальну неповторність кожного індивіда та існування спільних для людей (зокрема, українського народу) духовних цінностей. Учитель використовує ефективні методи, прийоми, види та форми суб'єкт-суб'єктної взаємодії, відкриваючи підліткові перспективи для подальшого особистісного розвитку і самореалізації, здійснюючи постійний моніторинг рівня сформованості специфічних компетентностей.

Концептуальний складник містить провідні принципи, робочі категорії та функції презентованої методики. Інтерсуб'єктне навчання української літератури в основній школі інтегрується у загальнопедагогічну систему особистісно й компетентісно зорієнтованого навчання.

Провідними принципами методичної системи інтерсуб'єктного навчання української літератури є:

- *принцип інтерсуб'єктивності* – забезпечує філософське підґрунтя (зокрема, він пов'язаний зі сприйняттям художніх творів на тлі специфічно національного образу світу, народних традицій, духовних цінностей і пріоритетів);
- *принцип інтерсуб'єктності* – забезпечує психолого-педагогічне підґрунтя методики, веде до розуміння художнього тексту на засадах засвоєння ціннісних смислів «Я» і «Ти» у перманентному багатовекторному діалозі рівноправних суб'єктів;
- *принцип інтерактивності* – забезпечує діяльнісне підґрунтя системи, пов'язаний з формуванням відповідних умінь і навичок.

В основу назви методичної системи покладено принцип інтерсуб'єктності, що є домінантним і визначає специфіку інших складників.

Робочими категоріями презентованої методики обрано: інтерсуб'єктне навчання української літератури, художній світ літературного твору, діалог, компетентність, суб'єкт взаємодії («Я» учня-читача, «Інший» – персоналізований партнер діалогу). Діалог має певну ієрархію субкатегорій:

- рівні діалогу (залежать від площини взаємодії суб'єктів);
- види діалогу (залежать від особливостей контакту);
- вектори діалогу (визначені емоційно-ціннісним підходом до комунікації);
- діалогові стратегії (обумовлені комунікативною ситуацією).

Методична система інтерсуб'єктного навчання має виконувати такі функції: комунікативну, аксіологічну, націотвірну, мотиваційну, рецептивно-експресивну, естетичну, гносеологічну та діагностичну.

Змістовий складник містить художні твори, що запропоновані чинною програмою з української літератури; художні твори світової літератури (для

активації діалогу на рівні текстів-репрезентантів різних національних культур); теоретико-літературні знання; позалітературний контекст (біографічний, історичний, загальномістецький тощо).

Діяльнісний складник містить три комунікативні етапи – емоційно-мотиваційний, аналітично-пошуковий, рефлексивно-творчий. Кожний комунікативний етап виконує важливу роль у розгортанні емоційно-ціннісного діалогу. На першому етапі особливе значення має налаштованість суб'єктів на зустріч. Здійснюється сам факт зустрічі суб'єктних світів автора і читача (читача й літературного героя, двох літературних героїв в уяві читача тощо); рефлексія (для осмислення спектру емоцій, викликаних комунікативною подією); рецепція (оприявлення емоцій – вербально, графічно, кольорами). Другий етап пов'язаний з пошуком відповідей на запитання, поява яких стимульована зацікавленням ставленням «Я» до «Іншого». Це потребує залучення відповідних прийомів активізації пізнавальної діяльності читача-підлітка – таких прийомів, що підтримували б мотивацію і спонукали б до розуміння «Іншого» в сукупності його унікальних особистісних рис. Третій етап передбачає інтерпретацію, осмислення нового досвіду (знань, умінь, цінностей) та власну творчість (як відповідь на комунікативну подію).

Реалізація діяльнісного складника пов'язана із застосуванням традиційних для методики навчання української літератури методів – творчого читання, евристичної бесіди, проблемно-пошукового, репродуктивно-творчого; методів, екстрапольованих з інших галузей гуманітаристики, – тренінгового, ейдетичного; нового – медіанавчання.

Комбінований метод творчого читання та рецепції репрезентовано прийомми творчого читання (за ролями, виразним, вибіркоким); роботи з авторським словом (із залученням словників – етимологічного, синонімів, тлумачного, сталих виразів, епітетів, фразеологічного); творчої рецепції (висловлення своєї оцінки прочитаного, визначення та пояснення ключових слів).

Застосування тренінгового методу допомагає активувати рефлексивну діяльність, діалог читача з «Іншим». Він передбачає два прийоми реалізації: отождоження («Я» приймає на себе вирішення проблем іншої людини) і дистанціювання («Я» оцінює ситуацію ззовні, керуючись мотивами «Іншого»).

Евристичний метод налаштовує учнів на самостійний пошук нових знань, потребує виявлення кмітливості, нестандартності мислення і реалізується за допомогою прийомів майєвтичної бесіди (поступового розкриття істини), агоністичної дискусії (платонівського діалогу), евристичної задачі.

Застосування ейдетичного методу передбачає активізацію візуально-образного мислення. Його реалізацію забезпечують специфічні для навчання літератури прийоми: візуально-сислової презентації, концепт-образу, «кола» асоціацій, «оживлення» картинки. Візуально-сислова презентація (як прийом і вид діяльності) є індивідуалізованою опорною схемою, унікальність і неординарність якої зумовлена читацьким сприйняттям художнього тексту, специфікою емоційно-ціннісного естетичного діалогу з ним. Застосування

такого прийому потребує трьох складників – візуального (малюнка), смислового (тексту-інтерпретації), презентаційного (повідомлення) і відповідає принципу: «Сприймаю, уявляю – аналізую, інтерпретую – презентую».

Проблемно-пошуковий метод реалізується за допомогою прийомів презентації (реклами, прес-релізу, власне презентації); проєктно-пошукових завдань (спільної чи індивідуальної проєктної діяльності, здійснення інформаційного пошуку тощо); сюжетно-рольових ігор.

Репродуктивно-творчий метод передбачає засвоєння знань (під час сприймання розповіді вчителя, доповіді однокласників, засвоєння інформації теоретичного характеру) та виконання роботи за визначеним алгоритмом. Цей метод реалізується за допомогою прийомів повідомлення, резюмування (написання сенканів, діамант, телеграм), виконання письмових робіт відтворювального характеру (написання переказів, складання планів тощо).

Введення нового для методики української літератури методу медіанавчання обумовлено потребою формувати в учнів уміння здобувати інформацію з різних джерел (Інтернету, преси, радіо, телебачення тощо), здійснюючи ефективну, тематично широкую комунікацію. Презентований метод реалізується за допомогою прийомів Інтернет-діалогу (здійснення комунікації через e-mail (електронну пошту), чат, форум, Skype), Інтернет-змагання (проведення ігор, олімпіад, конкурсів, тестування); Інтернет-пошуку (здійснення індивідуального та колективного пошуку літературознавчого, культурологічного, історичного, бібліографічного матеріалу, що безпосередньо стосується художнього твору, критичний аналіз інформації, її структурування й підготовка для презентації іншим читачам); роботи з гіпертекстом (зокрема, роботи з інтерактивною електронною таблицею); роботи з підлітковою періодикою (залучення учнів-підлітків до читання періодики, участі в іграх, вікторинах на літературну тематику).

Результативний компонент методики інтерсуб'єктного навчання містить комплекс методів збору та обробки інформації про особливості засвоєння учнями знань, сформованість умінь та визначає заходи корекції, що стосуються як знань і умінь компетенцій учнів-читачів, так і методів та прийомів, застосованих учителем-словесником. Результатом вважаємо сформованість в учнів 5-8 класів таких специфічних компетентностей, як художньо-читацька, мовленнєво-комунікативна, етнокультурна, медіакомпетентність.

Представлена методична система відповідає вимогам особистісно й компетентісно зорієнтованого навчання, інтегрує в собі традиційні та інноваційні підходи, що забезпечують формування в учнів налаштованості на розуміння внутрішнього світу іншого «Я», зокрема оприявленого у художньому творі.

У четвертому розділі – **«Специфіка інтерсуб'єктного вивчення творів української літератури відповідно до жанрових ознак»** – на прикладі вивчення художніх творів різних родів і жанрів показано особливості застосування методів і прийомів інтерсуб'єктного навчання української літератури, акцентовано увагу на ефективних видах діяльності (у межах конкретного методу) та формах взаємодії суб'єктів.

ЦІЛЬОВИЙ СКЛАДНИК

Мета: сформувати в учнів 5-8 класів знання, уміння, ціннісні орієнтири для активації інтерсуб'єктної взаємодії за різними кореляційними складниками під час читання художніх творів української літератури.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ СКЛАДНИК

принципи:

інтерсуб'єктивності,
інтерсуб'єктивності,
інтерактивності,
наочності (ейдетики),
екзистенціальності,
репрезентативності

навчальні підходи:
особистісний,
компетентнісний;
функції,
категорії

ЗМІСТОВИЙ СКЛАДНИК

художні твори української і
світової літератури;
теоретико-літературні знання;
позалітературний контекст

ДІЯЛЬНІСНИЙ СКЛАДНИК

Методи навчання

Тренінговий	Творчого читання та рецепції	Евристичний	Ейдетичний	Проблемно-пошуковий	Мелітавання	Репродуктивно-творчий
-------------	------------------------------	-------------	------------	---------------------	-------------	-----------------------

Прийоми

Отождження	Дистанціювання	Творчого читання	Творчої рецепції	Роботи зі словом	Майєвтичної бесіди	Агоністичної дискусії	Евристичної задачі	Візуально-сміслові презентації	Концепт-образу	Асоціативного кола	«Оживлення» картички	Презентації	Проектно-пошукових завдань	Сюжетно-рольових	Інтернет-діалог	Інтернет-змагання	Роботи з гіпертекстом	Інтернет-пошуку	Роботи з періодикою	Повідомлення	Резонування	Письмових робіт
------------	----------------	------------------	------------------	------------------	--------------------	-----------------------	--------------------	--------------------------------	----------------	--------------------	----------------------	-------------	----------------------------	------------------	-----------------	-------------------	-----------------------	-----------------	---------------------	--------------	-------------	-----------------

Комунікативні етапи

1. Емоційно-мотиваційний

2. Аналітично-пошуковий

3. Рефлексивно-творчий

РЕЗУЛЬТАТИВНИЙ СКЛАДНИК

Методи діагностики: спостереження, бесіда, анкетування, фокус-група, інтерв'ювання, тестування.

Критерій, показники рівнів сформованості компетентностей, **діагностичні завдання.**

Методи обчислення результатів.

Методи корекції: евристичний, тренінговий, репродуктивно-творчий.

Компетентності – художньо-читацька, мовленнєво-комунікативна, етнокультурна, медіакомпетентність

Рис. 1. Модель методичної системи інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній школі

Інтерсуб'єктний діалог під час вивчення українських міфів і легенд показано у площинах таких суб'єктних світів: національного ментального «Я» («Іншого») як сутності Вищого порядку) та «Я» читача, читачів (учнів, учителя). Провідними видами діяльності обрано виразне читання міфу, переказ тексту з «розширенням» візуального ряду (один із фрагментів учні доповнюють описами, діалогами героїв тощо), пошук відповідей на запитання (майсвтична бесіда), пояснення наявних у тексті етнокультурних маркерів (слів, що вказують на національну специфіку твору мистецтва, акцентують увагу на етнопедagogічних складниках і морально-етичних константах), побудову векторної схеми-пояснення особливостей авторського (ментального «Я») звернення до читача (слухача). Останній вид роботи має особливе значення, позаяк налаштовує учнів на аналіз діалогічних інтенцій автора, на визначення мети комунікації, засобів, обраних для передачі народної мудрості, налаштовує на візуальну презентацію комунікативних зв'язків у суб'єктному просторі як самого тексту, так і міжтекстовому, позатекстовому (контекстуальному).

Вивчення народних казок передбачає збільшення площин взаємодії суб'єктних світів за рахунок активації діалогу фольклорних текстів з життєвим досвідом та уявою учнів.

Ефективними видами діяльності вважаємо обговорення життєво ймовірної ситуації, читання казки (виразне, за ролями), з'ясування особливостей індивідуальної рецепції тексту – візуально (графічно, за допомогою кольорів) або вербально; роботу з етнокультурними маркерами і словесне малювання портрета героя, епізоду, що конкретизує, збагачує смислове поле тексту; роботу зі Smart-малюнками (колективне визначення характерологічних рис образів-персонажів, порушених проблем тощо). У п'ятому класі вводяться окремі завдання, що потребують залучення медіаджерел. Одним із завдань, що сприяє формуванню культури емоційно-ціннісної комунікації через мережу, умінь підтримувати діалог, знаходити нові цікаві ракурси для осмислення проблеми, є складання запрошення читачеві взяти участь в обговоренні окремого епізоду, вчинку героя.

На прикладі вивчення загадок і прислів'їв показано ефективність методів етнопедagogічного впливу на процес соціалізації індивіда. Серед видів діяльності, що підвищують мотивацію підлітків до засвоєння народного досвіду, формують сприятливе комунікативне середовище, найбільш результативними виявилися аналіз симулятивних ситуацій, робота з влучним українським словом (на прикладі полісемії, омонімії), створення асоціативного кола (до нього залучається якомога більше асоціацій, пов'язаних з моральними настановами приказок, прислів'їв, загадок), виконання творчої роботи.

На матеріалі новели, повісті, літературної казки показано, як можна зацікавити учнів емоційно-ціннісною взаємодією з автором-оповідачем та героями твору; як унаочнити діалоги, що активуються в культурному просторі між текстами (національними, інонаціональними), між текстами і позалітературним контекстом. Найбільшу ефективність під час вивчення епічних творів показали такі види роботи: виразне читання емоційно

напруженого фрагмента художнього твору з подальшим його обговоренням, пояснення ключових слів, пошук «слідів» авторської присутності, моделювання уявної зустрічі з персонажем, якій передусе ознайомлювальна робота (звертаючись до тексту, учні визначають характерологічні особливості героя, коло його вподобань, життєві цінності тощо), робота з гіпертекстом (зокрема, інтерактивними таблицями), створення реклами або прес-релізу, участь в іграх-діалогах через мережу.

Зважаючи на складність драматичного роду, зумовлену відсутністю оповіді з властивими їй оцінками, описами, міркуваннями, активуємо багатовекторну інтерсуб'єктну взаємодію, виявляючи слова-семантичні центри (термін Л. Уколовой), що розкривають авторські ціннісні смисли, залучаючи позалітературний контекст; зіставляючи різні сценічні інтерпретації тексту.

У процесі навчання високу результативність показали такі види роботи: читання за ролями, характеристика героїв за їхніми репліками і вчинками, складання схеми-проспекту діалогічних векторів із коментарями до кожного з них, підготовка різних видів візуалізації («оживлення» картинки, створення фрагмента кіносценарію тощо). Особливе значення має виконавча інтерпретація у формі інсценування певних яв п'єси, коли відбувається пряме вживання школяра у внутрішній світ «Іншого».

Налаштування учнів на емоційно-ціннісну взаємодію з ліричним твором і через нього з автором потребувало врахування як загальних родових ознак лірики – достовірності виявлення думок і почуттів, діалогічності та суб'єктивності, зумовлених векторною спрямованістю ліричного «Я» до «Іншого», так і специфічних, що властиві жанрам елегії, думки, пісні, гімну, медитації. Увага надавалася передусім образу ліричного співрозмовника, виявленню його ціннісного ставлення до висловленого й невисловленого (прихованого), композиційним прийомам (антитезі, розгортанню, метафорі), образності та влучності авторського слова, зв'язкам художнього тексту з контекстом, іншими текстами. Найбільш ефективними під час вивчення лірики були види роботи, пов'язані з візуалізацією: візуально-сміслова презентація власного сприйняття головної думки твору або ролі художньої деталі, засобу виразності в розкритті ідейного задуму, створення образу-концепту (квінтесенції свого сприйняття тексту, його емоційних тонів і напівтонів). Важливим видом діяльності є декламація та мелодекламація віршів, а також спів покладених на музику поезій, коли озвучення сприяє проникненню у світ ліричного твору.

Окремо представлено ліро-епічні твори, що презентовані у шкільній програмі жанрами поеми, балади і байки. Під час їхнього розгляду акцент робився на жанровій домінанті як визначальній рисі поліжанрового твору.

Отже, жанрово-родова специфіка художнього твору є визначальною для активації видів і рівнів інтерсуб'єктної взаємодії. Саме жанрова домінанта зумовлює обрання словесником відповідних методів, прийомів і видів діяльності, що допомагатимуть підлітку активувати цікавий емоційно-ціннісний естетичний діалог з художнім твором.

У п'ятому розділі – «Експериментальне дослідження ефективності методики інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі» – викладено відомості про проведене експериментальне дослідження запропонованої в дисертації методичної системи; зроблено аналіз та узагальнення результатів педагогічного експерименту.

До участі у формульованому експерименті, що тривав протягом 2005/6 – 2010/11 н.р., було залучено 12 учителів української літератури, 821 учень (із них – 411 навчалися в експериментальних класах, 410 – у контрольних).

Навчання в експериментальних класах (ЕК) відбувалося за розробленою методикою і навчально-методичним комплексом, до складу якого увійшли: хрестоматії з української літератури» (7 – 8 класи); практикуми (5 – 8 класи); зошити для тематичного оцінювання (5 – 8 класи). Окрім того, учням ЕК пропонувався перелік Інтернет-адрес для виконання проєктних робіт (короткотермінових і середньої тривалості).

Процес інтерсуб'єктного навчання української літератури в 5-8 класах виявив такі недоліки чинної програми: жанрову непропорційність, неузгодженість у часі вивчення творів українських і зарубіжних письменників, невідповідність окремих творів особливостям вікової психології.

Важливого значення надано методам педагогічної діагностики і корекції. Вимірювання здійснювалося завдяки анкетуванню учнів і вчителів, активації роботи фокус-груп (учителі, учні), аналізу завдань, виконаних у зошитах-практикумах, результатів тестування. Корекційні заходи передбачали проведення індивідуальних бесід, виконання додаткових завдань, зміну видів навчальної діяльності.

З метою класифікації моніторингових завдань відповідно до визначених критеріїв сформованості компетентностей класичну таксономію педагогічних цілей Б.Блума доповнено етапами засвоєння знань, що обґрунтовані В.Тесленко. Проведено кореляцію між складністю навчального завдання, запропонованого учневі, та відповідністю цього завдання певному етапу засвоєння програмового матеріалу.

Для з'ясування ефективності презентованої методики в контрольних та експериментальних класах з певною періодичністю проводилися проміжні тестові та творчі роботи, здійснювався кількісно-якісний аналіз результатів та коригувалися методичні рекомендації.

Під час контрольного зрізу учням восьмих класів, окрім тестових, було запропоновано виконати такі завдання: «Поясни особливості авторського ставлення до Шептала (на прикладі оповідання В.Дрозда "Білий кінь Шептало")»; «Уяви, що ти отримав електронного листа, у якому незнайомка запрошує тебе поміркувати над образом загадкової музики в поезії І.Малковича "Музика, що пішла"». Напиши листа-відповідь читачці і обґрунтуй своє розуміння цього образу»; «Які духовні цінності українського народу, виражені в повісті М.Коцюбинського "Дорогою ціною", ти приймеш як свої особисті?» Четверті завдання формульованого і констатувального експериментів не відрізнялися.

Результати виконання першого і другого завдання учнями 8 класу показали позитивні якісні зрушення в експериментальних класах.

Показниками сформованості художньо-читацької компетентності стали всебічне знання текстів художніх творів, розуміння мети комунікативного повідомлення, сутності внутрішньотекстових діалогів, уміння самостійно передбачати і прокладати вектори інтересуб'єктної взаємодії з іншими творами (літературними, мистецькими), позалітературним контекстом. У роботах учнів експериментальних класів емоційне та ціннісне ставлення до героїв, авторських характеристик супроводжувалося поясненням, апеляцією до авторського тексту. За показниками сформованості мовленнєво-комунікативної компетентності роботи учнів експериментальних класів вигідно відрізнялися від робіт учнів контрольних класів. Наявність риторичних запитань, звернення до малих фольклорних жанрів, оригінальність синтаксичних конструкцій, використання засобів художньої виразності – усе це засвідчило результативність методики інтересуб'єктного навчання. Динаміку рівнів сформованості компетентностей подано в табл. 1. (КЗ – констатувальні зрізи, КК- контрольні класи, ЕК – експериментальні класи)

Таблиця 1.

Динаміка рівнів сформованості художньо-читацької та мовленнєво-комунікативної компетентностей в учнів 5-8 класів (%)

Рівні \ Класи	Художньо-читацька компетентність						Мовленнєво-комунікативна компетентність					
	6 кл			8 кл.			6 кл			8 кл.		
	КЗ	КК	ЕК	КЗ	КК	ЕК	КЗ	КК	ЕК	КЗ	КК	ЕК
Високий	2,9	2,9	5,5	4,7	4,8	14,1	3,1	3,2	6,9	5,9	6,0	14,1
Достатній	17,5	18,0	27,1	26,2	26,6	44,8	19,6	19,9	25,9	25,5	26,2	48,7
Середній	46,4	45,2	45,0	49,9	49,5	34,4	45,8	46,4	44,1	50,5	50,1	31,1
Низький	33,2	33,9	22,4	19,2	19,1	6,7	31,5	30,5	23,1	18,1	17,7	6,1

Рівні сформованості етнокультурної та медіакомпетентностей визначалися за результатами виконання третього і четвертого завдань. Важливим показником набуття етнокультурних знань і вмінь стали доречна апеляція до національних духовних цінностей, народної філософії, розуміння історичного контексту зображених подій, сприймання рис української ментальності, прагнення до власної національної ідентичності (Я-українець, українка).

Показниками сформованості медіакомпетентності стали вміння ефективно працювати з медіаджерелами. Учні експериментальних класів називали ті види спілкування, які протягом навчання активно використовувалися для підготовки диференційованих домашніх завдань, здійснення пошуку інформації, виконання функцій асистента вчителя, у процесі підготовки короткотермінових і середньої тривалості творчих, соціальних, історико-культурних проєктів, під

час роботи у навчальному блозі тощо. Рівні сформованості етнокультурної та медіакомпетентності подано в таблиці 3.

Таблиця 2.

Динаміка рівнів сформованості етнокультурної компетентності та медіакомпетентності в учнів 5-8 класів (%)

Класи Рівні	Етнокультурна компетентність						Медіакомпетентність					
	6 кл			8 кл			6 кл			8 кл		
	КЗ	КК	ЕК	КЗ	КК	ЕК	КЗ	КК	ЕК	КЗ	КК	ЕК
Високий	7,0	7,2	12,3	9,1	9,3	15,0	-	-	-	-	-	-
Достатній	20,7	21,0	28,4	27,2	27,1	34,1	3,4	3,7	13,1	7,0	7,1	19,4
Середній	65,0	64,9	55,1	57,9	58,0	47,1	35,0	36,7	48,9	54,8	56,0	62,8
Низький	7,3	6,9	4,2	5,8	5,6	3,8	61,6	59,6	38,0	38,2	36,9	17,8

Перевірка нормальності генеральних сукупностей здійснювалася за (χ^2) критерієм Пірсона. Гіпотеза про нормальний розподіл генеральних сукупностей підтвердилася для всіх компетентностей з рівнем надійності 0,9 (90 %). Для показника «медіакомпетентність» така перевірка не здійснювалася, оскільки число категорій шкали вимірювань дорівнює трьом (у цьому випадку (χ^2) критерій Пірсона не застосовується).

Порівняння середніх значень експериментальних і контрольних класів здійснювалося з використанням критичних значень функції Лапласа. Перевірка гіпотез проводилася з рівнем надійності 0,98. Критичне значення для перевірки ($Z_{кр}$) дорівнювало 2,34. Гіпотеза про невинновість і суттєвість переважання середніх значень в експериментальній групі підтвердилася для всіх показників шостою і восьмою класів.

Таблиця 3.

Порівняльні результати КК та ЕК щодо динаміки якісних змін (художньо-читацька та мовленнєво-комунікативна компетентності)

Компетентності	Рівні	Результати		Аналіз	
		Якісний показник 8 КК	Якісний показник 8 ЕК	Якісний приріст (Q)	
				Кількість учнів	(%)
Художньо-читацька	Високий-достатній	31,4 %	58,9 %	113	27,5
	Високий-достатній-середній	80,9 %	93,3 %	51	12,4
Мовленнєво-комунікативна	Високий-достатній	32,2%	62,8 %	125	30,6
	Високий-достатній-середній	82,3%	93,9%	48	11,6

Учителі, які працювали в експериментальних класах, підтвердили зростання зацікавленості читачів-підлітків вивченням української літератури, підвищення активності під час обговорення художніх текстів, інтересу до іншої людини, суб'єкта комунікації, носія неповторного життєвого досвіду. Вони

відзначили, що методика інтерсуб'єктного навчання показала особливу результативність у формуванні художньо-читацької та мовленнєво-комунікативної компетентностей. Результати з вироблення етнокультурної та медіакомпетентності були дещо гіршими. Це ми пов'язуємо зі складністю першої та браком технічного забезпечення другої. Аналіз учнівських творчих робіт (листів незнайомцеві (читачеві), листів-порад героям твору (автору, наступним читачам), творів-порівняльних характеристик, реклам, прес-релізів, мультимедійних проєктів, візуально-сміслових презентацій) показав продуктивність методики, її відповідність вимогам сучасної освіти.

Отже, слухність гіпотези підтверджено як методами математичної статистики, так і позитивною оцінкою учителів-практиків, самих учнів, які працювали за програмою експерименту.

ВИСНОВКИ

Дисертація містить теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми суб'єкт-суб'єктного навчання української літератури в основній школі, яка виявляється у невмінні учнів розуміти художній твір як вираження внутрішнього світу/світів іншої особистості, у браку психологічної налаштованості на діалог з «Іншим». Теоретично обґрунтовано, напрацьовано й експериментально перевірено методичну систему інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній школі, яку спрямовано на вирішення названої проблеми.

Результати проведеного теоретичного та експериментального дослідження підтвердили достовірність висунутої гіпотези, засвідчили досягнення мети, виконання завдань і дали підстави для висновків:

1. Актуальність досліджуваної проблеми визначена потребою українського суспільства в компетентних випускниках загальноосвітніх шкіл, які знають і шанують українську культуру, виявляють національну самосвідомість; люблять українську літературу і сприймають художні тексти в сукупності діалогічних зв'язків; уміють ефективно взаємодіяти з іншими людьми, визнаючи їхню суб'єктну самобутність і самоцінність; знають і вміють залучати інформацію медіаджерел для особистісного розвитку.

Незважаючи на значну кількість досліджень у методиці навчання української літератури, присвячених питанням діалогічності, проблема інтерсуб'єктної багатовекторної взаємодії суб'єктів порушується вперше. Її актуальність зумовлена потребами сучасної школи в обґрунтуванні ефективних методів, прийомів, видів діяльності, що допомагають активувати багатовекторний емоційно-ціннісний естетичний діалог читачів-підлітків з художніми текстами, позалітературним контекстом; потребою в обґрунтуванні ефективних методів і прийомів навчання української літератури із залученням медіаджерел; необхідністю зробити навчання особистісно й компетентісно зорієнтованим, запропонувати такі види діяльності, які б урахували

специфіку психоемоційної сфери кожного учня, давали б простір для творчої самореалізації.

2. На основі вивчення наукових джерел уточнено сутність і особливості кореляції понять «інтерсуб'єктивність», «інтерсуб'єктність», «інтерактивність». Поняття філософії «*інтерсуб'єктивність*» тлумачимо як здатність особистості усвідомлювати свою належність до певної етнічної спільноти (українського народу), засвоювати її досвід (історичний, культурний, соціальний), духовні цінності. У створеній методиці інтерсуб'єктивність є одним з важливих принципів навчання української літератури, що спрямований на формування почуттів національної самосвідомості. Поняття психології «*інтерсуб'єктивність*» означає внутрішню потребу й налаштованість суб'єкта («Я») на діалог з «Іншим» (внутрішнім, зовнішнім), здатність усвідомлювати унікальність емоційно-ціннісного досвіду кожної особистості. Інтерсуб'єктивність виявляється в умінні дослухатися до думки «Іншого», сприймаючи його як унікальну особистість зі своїм світоглядом, потребами й проблемами; аналізувати свої міркування та сумніви; обґрунтовано здійснювати екзистенційне волевиявлення. Дотримання інтерсуб'єктивного вектору навчання виявляється в доборі змісту, методів, прийомів роботи, форм взаємодії, системне застосування яких спрямовує підлітка на духовне спілкування з твором мистецтва. Поняття «інтерактивність» тлумачимо як принцип взаємодії, обміну знаннями та вміннями. Дотримання інтерактивного вектору навчання виявляється в урахуванні психоемоційних особливостей суб'єктів (провідного типу інтелекту, провідного каналу сприйняття інформації), у створенні сприятливої атмосфери для співробітництва, активного обміну ціннісними смислами, духовного спілкування з творами мистецтва.

3. Провідною категорією презентованої методичної системи є «інтерсуб'єктивне навчання української літератури» – організований учителем процес мислєдїяльнїсної взаємодїї суб'єктів на засадах визнання самобутності й самоцїнності особистості, з урахуванням її вікових, психоемоційних та інтелектуальних рис. Художній твір у цій взаємодїї відіграє ролі суб'єкта, засобу і площини перманентної емоційно-ціннісної естетичної комунікації. Результат активованого діалогу виявляється у сформованості знань, умінь, ціннісних орієнтирів учня-читача, досвіду його рефлексивної діяльності.

Інтерсуб'єктивне навчання української літератури ґрунтується на провідних принципах екзистенційної філософії та філософії пізнання; психології віку, спілкування, сприйняття творів мистецтва; урахує принципи особистісно й компетентісно зорієнтованого навчання.

4. Методична система інтерсуб'єктивного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі розглядається як єдність мети, змісту, принципів, методів, прийомів, видів, форм навчальної взаємодії, що допомагають підлітку долучитися до мистецького діалогу, пізнати себе й зрозуміти світ інших «Я», сприяють активізації пізнавальної, комунікативної активності, розвитку образного та дивергентного мислення, ейдетичної пам'яті. Її складовими є цільовий, концептуальний, змістовий, діяльнісний та результативний складники.

Провідними принципами методичної системи є інтерсуб'єктивність (забезпечує філософське підґрунтя), інтерсуб'єктивність (забезпечує психолого-педагогічне підґрунтя), інтерактивність (забезпечує процесуальність).

Діяльнісний складник методичної системи презентує цілісність трьох комунікативних етапів (емоційно-мотиваційного, аналітично-пошукового, рефлексивно-творчого), послідовність яких відповідає логіці розгортання емоційно-ціннісного естетичного діалогу. Типологію видів навчальної діяльності запропоновано відповідно до провідного типу інтелекту та сенсорного каналу отримання інформації, властивого читачу.

Презентована нами методика забезпечує гнучку систему багатокомпонентного моніторингу усних і письмових відповідей учнів, методів і прийомів, обраних словесником для стимулювання у читачів потреби в емоційно-ціннісному діалозі. Засобами моніторингу є спостереження, опитування, анкетування, робота у фокус-групі, виконання завдань різного рівня складності, залучення різних тестових форматів.

5. У створеній методиці художній текст розглядається як віртуальна, візуально-акустична, синкретична реальність, значеннева лінійність, що відкрита до нових тлумачень і має здатність ризомно прирощувати смисли. Таке сприйняття мистецтва слова потребувало як оновлення традиційних методів і прийомів навчання (творчого читання, проблемно-пошукового, евристичної бесіди та репродуктивно-творчого), так і введення (через екстраполяцію з інших галузей знань) методів тренінгового, ейдетики, медіанавчання. Посилення емоційного, візуального, аудіального, комунікативного і творчого компонентів у навчанні української літератури є стимулюючим фактором активації підлітками комунікації з художнім текстом, його автором, героями – зі світом інших «Я».

Високу результативність у реалізації ідей інтерсуб'єктивного навчання продемонстрували такі прийоми і види діяльності: візуально-сміслова презентація (образу-персонажа, читацької рецепції художнього тексту, використання образів-тропів тощо), ототожнення, концепт-образ, створення рекламного тексту, прес-релізу, розв'язування евристичної задачі, робота з гіпертекстом (зокрема, з мультедійними таблицями), ігрова комунікація в блозі, виконання проектної роботи (за художнім твором) тощо.

6. Змістовність і ефективність емоційно-ціннісного діалогу зумовлена сформованістю в читачів знань, умінь, ціннісних (поведінкових) пріоритетів, що є індикаторами специфічних компетентностей – художньо-читацької, мовленнєво-комунікативної, етнокультурної та медіакомпетентності.

Про сформованість *художньо-читацької компетентності* свідчать знання з теорії літератури, вміння розуміти твір на смислового (ціннісного) рівні, добирати необхідний матеріал для аргументації своїх висновків, висловлювати емоційно-оцінювальне ставлення до порушених автором проблем і характеру їхнього висвітлення, презентувати власну творчість. Результатом сформованості *мовленнєво-комунікативної компетентності* є знання мовної культури і законів комунікації; вміння грамотно, логічно і лаконічно

формулювати власне висловлювання (усне, письмове); толерантно сприймати повідомлення «Іншого», виявляти інтерес до його ціннісного досвіду й унікального світобачення. Про сформованість *етнокультурної компетентності* свідчать знання української мови і творів мистецтва, що презентують національну культуру; розуміння національно-ціннісних духовних смислів, характерів, особливостей ментальності українців, віддзеркалених в художніх творах різних видів мистецтва. Сформованість *медіакомпетентності* виявляється в знаннях про різні типи літературних засобів масової інформації і вміннях використовувати медіаджерела (розміщені в системі Інтернет, на паперових носіях, радіо-, телепрограми), критично осмислювати інформацію, інтерпретувати і застосовувати для власного розвитку, взаємодіяти з іншими суб'єктами на правах паритетності та визнання інтелектуальної власності інших «Я»; на ціннісних установках до самостійності, творчості.

7. Експериментально-дослідне навчання довело ефективність розробленої методики інтерсуб'єктного навчання української літератури, що підтверджується аналізом результатів формувального експерименту: в експериментальних класах роботи високого й достатнього рівнів значно переважають роботи такого рівня в контрольних класах. Застосування методів математичної статистики, зокрема (χ^2) критерію Пірсона для перевірки гіпотези про нормальний розподіл генеральних сукупностей та функції Лапласа для перевірки гіпотези про рівність середніх показників дає підстави говорити про наявність рівня надійності результатів, отриманих під час формувального експерименту – 97% (0,97). Це дає підстави рекомендувати впровадження розробленої методики в практику шкільного вивчення української літератури.

8. Для забезпечення процесу навчання на основі інтерсуб'єктної взаємодії було підготовлено науково-методичний супровід – методичний комплекс (практикуми, хрестоматії-посібники, зошити для тематичного оцінювання), тренінг для вчителів-словесників «Інтерсуб'єктне навчання української літератури» (18 год.).

Проблема інноваційного вивчення української літератури в 5-8 класах не вичерпується результатами виконаного дослідження. Перспективи подальшої роботи вбачаємо в розробленні системи дистанційного навчання української літератури в пропедевтичному курсі (5-8 класи) та у нових напрацюваннях методу літературного медіанавчання. Вважаємо, що запропонована методика допомагає створювати педагогічні умови для формування у підлітків якостей компетентного читача, свідомого власної громадянської позиції, здатного шанувати й плекати українську культуру, налаштованого на сприйняття її морально-етичних настанов і усвідомлення загальнолюдського потенціалу художньо довершених творів мистецтва.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Уліщенко В. В. Специфіка інтерсуб'єктної взаємодії на уроках літератури / В. В. Уліщенко // Діалогічне прочитання української літератури : [монографія] / [Токмань Г. Л., Корпанок М. П., Мазоха Г. С. та ін.] ; за заг. ред. Г. Л. Токмань. – К. : Міленіум, 2007. – С. 366-390.
2. Уліщенко В. В. Теорія і практика інтерсуб'єктного навчання української літератури в школі : [монографія] / Віолетта Валентинівна Уліщенко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011 – 390 с.

Статті у фахових виданнях, затверджених ВАК України

3. Уліщенко В. В. Формування ключових компетентностей на уроках літератури / В. В. Уліщенко // Імідж сучасного педагога. – 2005. – № 9-10. – С. 88-89.
4. Уліщенко В. В. Управління пізнавальною діяльністю школярів / В. В. Уліщенко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : зб. наук. праць. – Тернопіль : Астон, 2006. – С. 222-228.
5. Уліщенко В. В. Особливості формування навчального середовища в умовах сільської школи / В. В. Уліщенко // Обрії. – 2008. – № 2 (27). – С. 29-32.
6. Уліщенко В. В. Формування ціннісних установок у майбутніх учителів-словесників / В. В. Уліщенко // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Бердянськ: БДПУ, 2008. – № 3 – Ч. 2. – С. 147-151.
7. Уліщенко В. В. Особливості інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі / В. В. Уліщенко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – № 12. – С. 14-17.
8. Уліщенко В. В. Блогосфера як нове освітнє середовище / В. В. Уліщенко // Дивослово. – 2009. – № 6. – С. 11-14.
9. Уліщенко В. В. Емоційно-ціннісний діалог під час вивчення ліричних творів / В. В. Уліщенко // Українська література в загальноосвітній школі : наук.-метод. журнал. – 2011. – № 6. – С. 15-19.
10. Уліщенко В. В. «Ситуація творчості» в інтерсуб'єктному навчанні української літератури / В. В. Уліщенко // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук. праць. – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Випуск 29. – Ч. 2. – С. 232-240.
11. Уліщенко В. В. Метод творчого читання та рецепції в інтерсуб'єктному навчанні української літератури / В. В. Уліщенко // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук. праць. – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Випуск 32. – Ч. 1. – С. 177-183.
12. Уліщенко В. В. Реалізація принципів інтерактивності, інтерсуб'єктивності та інтерсуб'єктності в навчанні української літератури / В. В. Уліщенко // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Випуск 9. – К. : Міленіум, 2011. – С. 519-529.
13. Уліщенко В. В. Метод ейдетики в інтерсуб'єктному навчанні української літератури (практико-орієнтований аспект) / В. В. Уліщенко // Рідна школа. – 2011. – № 7 (979). – С. 33-39.

14. Уліщенко В. В. Особливості віртуальної реальності в контексті інтерсуб'єктного навчання української літератури / В. В. Уліщенко // Освіта Донбасу. – 2011. – № 3. – С. 12-17.
15. Уліщенко В. В. Експеримент як метод перевірки ефективності інтерсуб'єктного навчання української літератури / В. В. Уліщенко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 22. – С. 227-232.
16. Уліщенко В. В. Реалізація функціональних особливостей художнього тексту в методиці інтерсуб'єктного навчання української літератури / В. В. Уліщенко // Науковий вісник ПДПУ імені К. Д. Ушинського : зб. наук. праць. – Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2011. – Вип. 5 – 6 – С. 223-232.
17. Уліщенко В. В. Особливості застосування ейдетичних прийомів «коло асоціацій» та «оживлення» картинки / В. В. Уліщенко // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.: зб. наук. праць. – Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2011. – Вип. 7–8. – С. 170-178.
18. Уліщенко В. В. Філософські засади інтерсуб'єктного навчання української літератури / В. В. Уліщенко // Педагогічні науки : зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – №2. – С. 272-277.
19. Уліщенко В. В. Метафора дзеркала та процес віддзеркалення в методиці інтерсуб'єктного навчання української літератури / В. В. Уліщенко // Вісник Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького. – Випуск 201. Ч. II – Черкаси : Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, 2011. – С. 96-102.
20. Уліщенко В. В. Інтерсуб'єктність художнього тексту / В. В. Уліщенко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2011. – №7 – 8. – С. 26-29.
21. Уліщенко В. В. Явище автокомунікації в контексті інтерсуб'єктного навчання української літератури / В. В. Уліщенко // Наукова скарбниця Донеччини. – 2011. – № 2. – С. 50 – 55.
22. Уліщенко В. В. Методи діагностики у навчанні української літератури / В. В. Уліщенко // Наукові записки НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. статей. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Випуск LXXXIV (94) – (Серія педагогічні та історичні науки). – С. 219-227.
23. Уліщенко В. В. Концепція інтерсуб'єктного навчання української літератури / В. В. Уліщенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : зб. наук. праць / за ред. В. П. Сергієнка. – Серія № 5. – Випуск 27. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 308-314.
24. Уліщенко В. В. Формування етнокультурної компетентності на уроках української літератури / В. В. Уліщенко // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць Університету менеджменту освіти НАПН України. – К : Ун-т менеджменту освіти, 2011. – Вип. №3 (16). – С 161-166.
25. Уліщенко В. В. Особливості організації емоційно-ціннісного діалогу під час вивчення притчових текстів (на прикладі повісті А. Сент-Екзюпері «Маленький

- принц» та повісті Б. Харчука «Планетник») / В. В. Уліщенко // Всесвітня література. – 2011. – № 7- 8. – С. 68-72.
26. Уліщенко В. В. Інтерсуб'єктність у контексті особистісно орієнтованого навчання української літератури / В. В. Уліщенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: зб. наук. праць. – Серія № 16 (творча особистість учителя) – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – № 16 (26) – С.147-152.
27. Уліщенко В. В. Класифікація моніторингових завдань у методиці інтерсуб'єктного навчання української літератури / В. В. Уліщенко // Наука і освіта. – 2011. – №4. – С. 441-444.
28. Ісаєнко В. М. Моніторинг у системі підвищення кваліфікації / В. М. Ісаєнко, В. В. Уліщенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.: зб. наук. праць. – Серія № 5 (педагогічні науки: реалії та перспективи). – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Випуск 28. – С.82-86.

Навчально-методичні видання

29. Уліщенко В. В. Практикум з української літератури. 5 клас : [навч.-метод. посібн.] / В. В. Уліщенко. – Х. : Гімназія, 2009. – 144 с.
30. Уліщенко В. В. Практикум з української літератури. 6 клас : [навч.-метод. посібн.] / В. В. Уліщенко. – Х. : Гімназія, 2009. – 144 с.
31. Уліщенко В. В. Практикум з української літератури. 7 клас : [навч.-метод. посібн.] / В. В. Уліщенко. – Х. : Гімназія, 2009. – 152 с.
32. Уліщенко В. В. Практикум з української літератури. 8 клас : [навч.-метод. посібн.] / В. В. Уліщенко. – Х. : Гімназія, 2009. – 160 с.
33. Уліщенко А. Б. Українська література : Хрестоматія для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів : [навч.-метод. посібн.] / А. Б. Уліщенко В. В. Уліщенко. – Світ дитинства, 2008. – 600 с.
34. Уліщенко А. Б. Українська література : Хрестоматія для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів : [навч.-метод. посібн.] / А. Б. Уліщенко В. В. Уліщенко. – Світ дитинства, 2008. – 560 с.
35. Уліщенко В. В. Тест-контроль. Українська література. 5 клас : [навч.-метод. посібн.] / В. В. Уліщенко.– Х. : Весна, 2008. – 48 с.
36. Уліщенко В. В. Тест-контроль. Українська література. 6 клас : [навч.-метод. посібн.] / В. В. Уліщенко.– Х. : Весна, 2008. – 48 с. .
37. Уліщенко В. В. Тест-контроль. Українська література. 7 клас : [навч.-метод. посібн.] / В. В. Уліщенко. – Х. : Весна, 2008. – 48 с.
38. Уліщенко В. В. Тест-контроль. Українська література. 8 клас : [навч.-метод. посібн.] / В. В. Уліщенко. – Х. : Весна, 2008. – 48 с.

Статті у науково-методичних збірниках та журналах

39. Уліщенко В. В. Особливості пропедевтичного навчання української літератури / В. В. Уліщенко // *Ukrainer in Welt und deutsche Diaspora in der Ukraine* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Д. Блохин – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2009. – С. 366-377.
40. Уліщенко В. В. Психолого-педагогічне підґрунтя інтерсуб'єктного вивчення літератури / В. В. Уліщенко // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2007. – Випуск 1. – С. 183-190.

41. Уліщенко В. В. Інтернет-технології в інтерсуб'єктному навчанні літератури / В. В. Уліщенко // Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2007. – Випуск 3. – С. 154-161.
42. Уліщенко В. В. Управління пізнавальною діяльністю учнів на уроках літератури із застосуванням ІКТ / В. В. Уліщенко // Адаптивне управління в освіті : зб. наук. праць [за заг. ред. Г. С. Гребенюка]. – Харків : Стиль, 2007. – С. 233-240.
43. Уліщенко В. В. Використання дидактичних ігор у заочному форматі спілкування / В. В. Уліщенко // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. праць – К. : Міленіум, 2008. – Випуск 5. – С. 163-172.
44. Уліщенко В. В. Не бійтеся заглядати... в Інтернет / В. В. Уліщенко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях і колегіумах : наук. - метод. журнал. – 2008. – № 4. – С. 28-34.
45. Уліщенко В. В. Презентація та її роль у діалогічному навчанні української літератури / В. В. Уліщенко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях і колегіумах : наук.- метод. журнал. – 2008. – № 9. – С. 44-50.
46. Уліщенко В. В. Бачу серцем, споглядаю, мислю образами (Ейдетичні прийоми аналізу художнього тексту як ключ до ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час вивчення української літератури) / В. В. Уліщенко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях і колегіумах. – 2009. – № 5. – С. 28-38.
47. Уліщенко В. В. Урок як діалог рівноправних партнерів (Особливості застосування тренінгового методу в навчанні української літератури) / В. В. Уліщенко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях і колегіумах. – 2009. – № 11. – С. 25-33.
48. Уліщенко В. В. Діалогічне вивчення народних пісень і дум / В. В. Уліщенко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях і колегіумах. – 2009. – № 7 – 8. – С.27-35.
49. Уліщенко В. В. Діалогічне вивчення фольклорних творів відповідно до їх жанрово-родової специфіки / В. В. Уліщенко // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2010. – Випуск 7. – С.291-304.
50. Уліщенко В. В. У задзеркаллі казкового епосу, приказок і прислів'їв / В. В. Уліщенко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях і колегіумах. – 2010. – № 6. – С. 50-59.
51. Уліщенко В. В. Моніторинг сформованості ключових компетентностей під час інтерсуб'єктного вивчення української літератури / В. В. Уліщенко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – № 11-12. – С. 12-18.
52. Уліщенко В. В. Вчимо самореалізуватися через дію : діалогічне вивчення ліро-епосу / В. В. Уліщенко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2011. – № 3 – С.82-90.
53. Уліщенко В. В. Інтерсуб'єктне навчання літератури рідного краю (на матеріалі Київщини) / В. В. Уліщенко // Літературне краєзнавство Поділля в системі сучасної освіти : зб. наук. праць. – Вінниця : ТОВ «Ландю ЛТД», 2011. – С. 160-167.

54. Уліщенко В. В. Формування комунікативної компетенції школярів шляхом залучення різних за характером дидактичної мети завдань і запитань / В. В. Уліщенко // Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки вчителя-вихователя-викладача : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції (Київ, 29 березня 2005 р.). – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – С. 179-181.
55. Уліщенко В. В. Застосування інформаційних технологій на уроках зарубіжної літератури / В. В. Уліщенко // Ідеї, реалії та перспективи педагогічних інновацій: філософія, психологія, методика : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Суми, 20-21 квітня 2006 р.): У 2 ч. – Ч. 1. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – С. 124 – 127.
56. Уліщенко В. В. Реалізація діалогічного підходу у навчанні літератури за допомогою мережі Інтернет / В. В. Уліщенко // Матеріали II Міжнародн. наук.-практ. конференції «Переяславська Рада і гармонізація українсько-російських відносин» (м. Харків, 13-14 грудня 2007 р.). – Харків : НТУ «ХПІ», 2009. – С. 345-347.
57. Уліщенко В. В. Поєднання очного та заочного форматів спілкування – запорука ефективного впровадження діалогічного підходу в навчанні / В. В. Уліщенко // Забезпечення якості освіти в ЗНЗ : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Луцьк, 16-17 квітня 2008 р.). – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. – С. 9-13.
58. Уліщенко В. В. Особливості вивчення української літератури у 5-8 класах основної загальноосвітньої школи / В. В. Уліщенко // Особистісно зорієнтований підхід до навчання української мови та літератури : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Рівне, 1-2 жовтня 2008 р.). – Рівне, 2008. – С. 167-173.
59. Уліщенко В. В. Формування медіакомпетентності в учнів 5-8 класів / В. В. Уліщенко // Освіта в інформаційному суспільстві : до 25-річчя шкільної інформатики : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції. – К. : КУ імені Бориса Грінченка, 2010. – С. 15-19.
60. Уліщенко В. В. Психологічне підґрунтя інтерсуб'єктного навчання української літератури / В. В. Уліщенко // Проблеми загальної та педагогічної психології : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Київ, червень, 2009 р.). - К. : Інститут психології ім. Г. С. Костюка, 2010. – Т. XII. – Ч. 2.- С. 337-343.
61. Уліщенко В. В. Критерії продуктивності професійно-педагогічної діяльності вчителя-словесника / В. В. Уліщенко // Педагогічна адаптація молодого вчителя в умовах змін ціннісної парадигми суспільства : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Київ, 17-18 лютого 2010). - К. : КУ імені Бориса Грінченка, 2010. – С. 117-121.
62. Уліщенко В. В. Компетентнісний підхід у навчанні української літератури у пропедевтичному курсі / В. В. Уліщенко // Країнознавство як феномен історичного розвитку та державотворення України : Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конференції. – Бориспіль : ПП «Люксар», 2010. – С. 26-35.

АНОТАЦІЇ

Уліщенко В. В. Методика інтересуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська література) – ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Київ, 2012

У дослідженні визначено філософські, психологічні, літературознавчі, дидактичні та методичні засади інтересуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі. Розроблено, науково обґрунтовано та експериментально перевірено методичну систему; визначено критерії та показники рівнів сформованості таких предметних компетентностей, як художньо-читацька, мовленнєво-комунікативна, етнокультурна, медіакомпетентність.

Домінантним обрано принцип інтересуб'єктності, що передбачає психологічну налаштованість учня на діалог «Я» – «Інший», на розуміння «Іншого», визнання неповторності його суб'єктного світу. Інтересуб'єктне навчання української літератури веде до прийняття національних цінностей як інтересуб'єктивних; проникнення у суб'єктні світи, оприявлені в художніх творах; усвідомлення учнем свого «Я»; порозуміння між людьми.

Створено систему методів, прийомів, видів діяльності, що спрямовані на активацію емоційно-ціннісної естетичної взаємодії в навчанні української літератури. Уведено екстрапольовані з інших сфер науки методи: тренінговий, ейдетичний, медіанавчання.

Подано типологію видів діяльності та завдань в інтересуб'єктному навчанні української літератури відповідно до провідного типу інтелекту, сенсорного каналу сприйняття інформації. Укладено науково-методичне та навчальне забезпечення інтересуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі.

Ключові слова: інтересуб'єктне навчання української літератури, інтересуб'єктність, інтересуб'єктивність, діалог «Я» – «Інший», тренінговий метод, ейдетика, медіанавчання.

Улищенко В. В. Методика интересубъектного обучения украинской литературе в основной общеобразовательной школе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинская литература) – ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий педагогический университет имени Григория Сковороды». – Киев, 2012.

Диссертация посвящена теоретико-экспериментальному исследованию проблемы интересубъектного обучения украинской литературе в основной общеобразовательной школе. В работе проанализированы актуальность заявленной проблемы и степень ее изученности в методике преподавания

литературы; выяснена специфика феномена «интерсубъектность» и особенности его семантической корреляции с «интерсубъективностью» и «интерактивностью»; раскрыто значение понятия «интерсубъектное обучение украинской литературе»; разработана и научно доказана концепция интересубъектного обучения; идентифицирована и обоснована система методов, приемов, видов деятельности, направленных на активацию эмоционально-ценностного эстетического диалога в обучении украинской литературе. В диссертационном исследовании теоретически обоснованы критерии и показатели уровней сформированности специфических компетентностей (художественно-читательской, коммуникативно-речевой, этнокультурной, медиакомпетентности); разработано научно-методическое и учебное обеспечение; экспериментально проверена эффективность методики интересубъектного обучения украинской литературе в основной общеобразовательной школе.

Интерсубъектное обучение украинской литературе основывается на ведущих принципах экзистенциальной философии и философии познания, психологии общения, восприятия произведений искусства; учитывает принципы лично и компетентностно-ориентированного обучения.

Ведущей категорией методической системы является «интерсубъектное обучение украинской литературе» – организованный учителем процесс мыследеятельностного взаимодействия субъектов на основе признания уникальности духовного мира каждой личности, с учетом ее возрастных, психоэмоциональных и интеллектуальных особенностей.

Методическая система интересубъектного обучения украинской литературе в основной общеобразовательной школе рассматривается как единство цели, содержания, принципов, методов, приемов, видов, форм учебного взаимодействия. Ее составляющими являются целевой, концептуальный, содержательный, деятельностный и результативный компоненты.

Ведущими принципами методической системы является интересубъективность (обеспечивает философскую обусловленность), интересубъектность (обеспечивает психолого-педагогическое основание), интерактивность (обеспечивает процессуальность). В качестве доминантного выбран принцип интересубъектности, предусматривающий психологическую настроенность читателя-подростка на понимание «Другого» (внутреннего и внешнего), на диалог с ним, готовность признать и принять уникальный субъектный мир другой личности.

Деятельностный компонент методической системы представлен в единстве трех коммуникативных этапов (эмоционально-мотивационного, аналитически-поискового, рефлексивно-творческого), последовательность которых соответствует логике развертывания эмоционально-ценностного эстетического диалога.

Создана система методов, приемов, видов деятельности, направленных на активацию эмоционально-ценностной эстетической коммуникации в обучении украинской литературе. Экстраполированы из других сфер научных знаний методы – тренинговый, эйдетический, медиаобучения.

Типология видов учебной деятельности, заданий, предлагаемых учащимся, построена в соответствии с ведущим типом интеллекта (за Г. Гарднером), сенсорным каналом восприятия информации.

Создано научно-методическое и учебное сопровождение интересубъектного обучения украинской литературе в основной общеобразовательной школе.

Представленная методика обеспечивает гибкую систему многокомпонентного мониторинга устных и письменных ответов учащихся. Методы и приемы помогут словеснику стимулировать у читателей потребности в эмоционально-ценностном диалоге с различными корреляционными составляющими. Мониторинг предусматривает опрос, анкетирование, наблюдение, работу в фокус-группе, выполнение задач разного уровня сложности, привлечение различных тестовых форматов.

Результатом использования методической системы является сформированность у читателей-подростков специфических компетентностей (художественно-читательской, коммуникативно-речевой, этнокультурной, медиакомпетентности).

Интерсубъектное обучения украинской литературе способствует принятию национальных ценностей, как интересубъективных; проникновению в субъектные миры, представленные в художественных произведениях, осознанию учеником своего «Я»; взаимопониманию между людьми.

Ключевые слова: интересубъектное обучение украинской литературе, интересубъектность, интересубъективность, диалог «Я» - «Другой», тренинговый метод, эйдетический метод, медиаобучение.

Ulishchenko V.V. The Methodic of Intersubjective Teaching for Ukrainian Literature at the Secondary General School. – Manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Education on the specialization 13.00.02 – theory and methodology of teaching (Ukrainian literature) – SHEI «Pereyaslav-Khmelnitskiy Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda». – Kyiv, 2012

Philosophical, Psychological, Study of Literature, Didactic and methodical principles of intersubjective teaching for Ukrainian literature at the Secondary General School are defined in the research work. The methodical system has been developed, theoretically grounded and experimentally tested, the criteria and competencies, which indicate the level of formation of such competences as fiction-reading, communicative, ethno-cultural and mediacompetency have been determined.

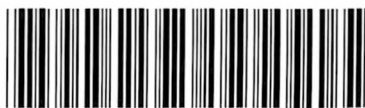
The principle of intersubjectiveness which involves the learner's psychological alertness for the understanding of "The Other" and recognition of the uniqueness of his subjective world, dialogue "The I" – "The Other" is considered to be dominant. Intersubjective teaching for Ukrainian literature allows for better comprehension of national values, as intersubjective; deeper penetration into subjective worlds depicted in fiction; the learner's realization of his own 'Self'; understanding between people.

The system of methods, techniques and activities aimed to the activation of emotional-axiological, aesthetic interaction for Ukrainian literature teaching has been developed. Extrapolated from other branches of science such methods as training, eidetic, mediateaching have been used.

The typology of activities and assignments in intersubjective teaching for Ukrainian literature accordingly to the main type of intellect, sensor chanel of perception of the information is proposed. Methodological and teaching resources for intersubjective teaching for Ukrainian literature at the Secondary General School have been developed.

Key words: Intersubjective Teaching for Ukrainian literature, Intersubjectiveness, Intersubjectivity, Dialogue “The I” – “The Other”, Training Method, Eidetics, Mediateaching.

НБ НПУ

100132126

Підписано до друку 20.04.2012 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Наклад 100 пр. Зам. № 279

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87.
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26.